ZWINGLI

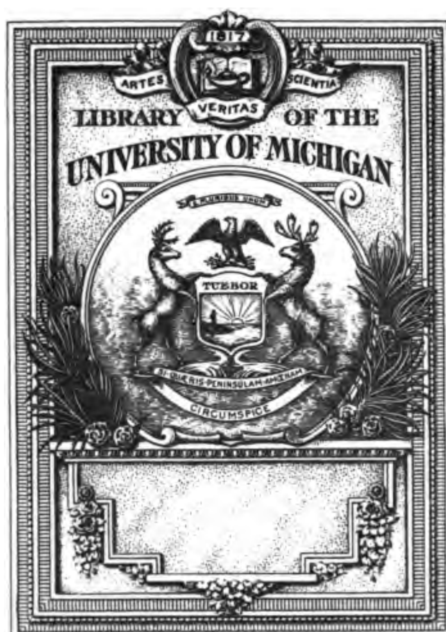
MINT POLITIKAI REFORMÁTOR

IRTA

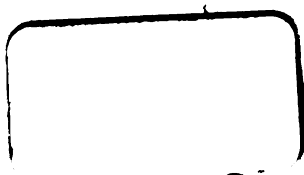
MADAI PÁL.

BUDAPEST, 1908
BARCZA JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, IV., VÁCI-UTCA 60 SZÁM

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

RECEIVED IN EXCHANGE
FROM
Royal Hungarian U. Sciences

ZWINGLI

MINT POLITIKAI REFORMÁTOR

IRTA

MADAI PÁL.

BUDAPEST, 1908
BARCZA JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, IV., VÁCI-UTCA 60. SZÁM.

Svájci közállapotok.

Svájc története a morgarteni, sempachi és näfelsi hármas nagy győzelemmel vesz komolyabb lendületet. A svájci gyalogság e döntő diadalai a Habsburgok páncélos lovassága felett és hozzá a baseli emberirtó ütközet, Európaszerte megalapitották a svájci katonaság jó hírnevét.

Bámulnunk kell azt a haláltmegvető bátorságot, a hősiességnek ama csodáit, amelyet a svájciak maroknyi seregei e csatákban kifejtettek.[1]) De természetesnek találjuk, mihelyt azt a súlyos elnyomatást nézzük, amelyben Svájc a Habsburgok porig alázó igája alatt nyögött. Szinte érezzük, hogy a svájci bocskorral,[2]) mely később a nyomorúság és kegyetlen bosszú szomorú szimbólumává lett, mennyire vágyták szabad hazájuk földjét taposni s hogy az utolsó gyalogosban is mily áldozatkész hévvel, mily szenvedélyes erővel nyilvánulhatott meg a szabadság elérésének vágya, ha olvassuk azon harcmodort, amelylyel csatáikat végig harcolták: »Mihelyt táborba szállnak, csak csatára gondolnak. Nincs vezérük, sem tervük, sem kiszámított hadi mesterségük, elég nekik Isten, szent Urs, karjok és alabárdjuk; az útat bátorságuk mutatja. Nem volt sok ágyujok, sem lovasuk, soknak még páncélja sem: így keresték fel az el-

[1]) »Ja, wo sy ir vatterland beschirmt hand unnd Fryheit, als zum Morgarten, zu Semppach, ze Nefels in Glaris, da vierthalb hundert man 15 tusend eins tags zum 11. mal angriffen und zuletsten in die Flucht geschlagen«. Irja maga Zwingli. *Corpus Reformatorum LXXXVIII. Dr. Emil Egli:* Huldreich Zwinglis sämtliche Werke. Berlin, 1905. Band I. 171. l.

[2]) Később a német parasztlázadás fegyveres csapatai is a »Bundschuh« jelvénye alatt harcolnak.

sáncolt ellenséget, a kitünő tüzérséget és a teljes fegyverzetű, félelem nélküli lovagokat«.[1])

És e dicsőséges szabadságharcok legutolsója, a dornachi véres csata után, amikor a baseli békében Svájc önállóságát maga Miksa császár is elismerte: nem pihentek meg a száz csatában edzett harcosok. Az Alpok félelmet rejtő bércei közt eldurvult erkölcsi életet, a csatamezők regényes tájain szerzett diadalittas, büszke harci kedvet nem tudta felváltani a polgári élet gyümölcsöző, békés szorgalma. A szabadság apostolai a helyett, hogy dicsőséggel övezett kardjukat szegre akasztották volna, ujabb, de dicstelen munkába vitték azt. Mint Müller János mondja: »Nem sokára a pénz becsesebb lett előttük a szabadságnál«.

A harc és zsákmányra vágyó vezérek jó pénzért idegen uralkodók nagyhatalmi törekvéseinek lettek hitvány eszközei. Azok, akik a szabadság fönséges eszményétől hevítve valamikor oly szent lelkesedéssel mentek csatába: most nehány aranyért tették kockára életüket. A szabadságharcok idején oly nemes buzgalommal küzdő kantonok zsoldosok toborzó helyeivé lettek.

Svájci vér festette pirosra az európai csatatereket. Svájci kard döntötte el trónok sorsát. Az egykorú Bullinger mondja, hogy a svájci szövetségeseket ekkor a pápa, a német császár, a franciák, spanyolok, angolok, Velence, Milano és Savoya kerülgették a maguk részére követségeik és pénzeik által. És e kerülgetéseknek volt is mindannyiszor sikerük. A dobra került svájci vért és becsületet bármely hatalom megnyerhette, ha nagy árt kinált.[2]) 1500-ban francia zsoldban harcolnak Milano birtokáért, majd 1509-ben a cambray liga seregével, — franciákkal és olaszokkal —, Velence ellen. 1512-ben Firenze bevételénél a szent liga szolgálatában, 1513-ban pedig Miksa német császár oldalán az u. n. sarkantyus csatában teljesen legyőzték a franciákat. Ezután jöttek a svájciak kebléből annyi jajt kiváltó, szerencsétlen marignanoi (1515), bicoccai (1522) és páviai (1525)

[1]) *Leop. v. Ranke:* Gesch. der romanischen und germanischen Völker 400 l.

[2]) Svájci közmondás, hogy Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen. Dr. Ballagi A. egyetemi előadásai után.

csaták, ahol a német lándzsás landsknechtek és a kitünő spanyol gyalog puskások homályba kezdték burkolni a sokat emlegetett svájci vitézséget.

A XV. század végén, de különösen a XVI. elején ép ezen zsoldos-rendszerből kifolyólag Svájc társadalmi élete megdöbbentő képet nyujt. Tiszta erkölcs helyett csillogó arany lett urrá a lelkeken. »Pénzért mindent lehetett vásárolni: lelkiismeretet, vért és becsületet. Minden alakban és minden cím alatt becsempészték és elfogadták, mint adományt, bért, provisiot, pensiot stb.«[1])

A szabadságérzésnek mily rettentő elfajulása volt, mikor a független svájci polgár vérére nemcsak a kapzsi várnagyok, ez önző zsoldos vezérek, hanem a kantonok szabad tanácsa is úgy alkudozott, mint a római patricius az ő tehetetlen rabszolgájáéra!

Mi sem természetesebb, minthogy a kielégitést kereső érdekek szerteágazó szálai, ez áldatlan politika, veszedelmesen megbontotta a svájci érzelem egységét. Igy a papság s az ennek nyomában járó hitélet egyetemes romlása mellett az erkölcsi élet is az egész köztársaság létalapját megdöntéssel fenyegető fokra szállott alá.

E mély romlás, amely csaknem minden szívben tanyát ütött, ki tudja a lejtő mily alacsony fokára sodorta volna az embervásár ez esztelen hazáját, ha nem lettek volna a köztársaságnak önzetlen lelkű, derék fiai, akik felismerve a veszélyt: intő szavukat bátran kiáltották a svájci nép vérével, becsületével galádul kufárkodók fülébe.

Egy hazáját és egyházát egyformán szerető, mély tudományú, erős meggyőződésű, bátor férfinak kellett életre rázni az elfásult kedélyeket, békés polgári munka után törekvőkké tenni a zsoldpénz kapzsi katonáit s általában az egészséges, tiszta erkölcsi élet útjára terelni a bukó közszellemet.

És ez a hitben, erkölcsben meglazult, de nagy és nemes eszmékért forrongó kor, csakugyan kidobott magából egy nagy feladatok megoldására hivatott embert, egy hatalmas valláserkölcsi reformátort: Zwingli Ulrikot.

[1]) *Bullinger:* Ref. geschichte, nach dem Autographon herausgegeben I. J. Hottinger und G. H. Vögeli. Frauenfeld. 1838. III. kötet. — I. 374. l.

Zürich reformálásával a zwinglianismus hatalomra jut.

Zwingli életrajzirói[1]) szépen leirják, hogy az Alpok bérces kis falujában, Wildhaus község elöljárójának csendes családi fészkében, mint vert a serdülő ifju lelkében mély gyökeret a köztársaság és annak szabadsága iránti szeretet, s hogy később, magasabb tudománya megszerzésének idején Bécsben, majd Baselben, hogyan járta át lelkét a humanismus szelleme s Wittenbach Tamás lábánál a biblia olvasásának és komoly tanulmányozásának szeretete.

Jövendő pályájának szilárd alapjait így lerakva a biblia és a classicusok tanulmányozásának szeretetével vonult vissza önálló működésének első állomására: Glarusba.

Glarusi, majd később einsidelni papságának 13 éve alatt egyfelől a komoly tanulás és elmélkedés, másfelől a gyakorlati lelkészet mindennapi tapasztalatai által fejlődött ki lelkének ama duálisztikus vonása, amely később oly élesen domborodott ki reformátori munkájában.

A teret, amely Zwingli nagy egyéniségének kifejtésére alkalmas volt: munkásságának legtevékenyebb idején, férfi kora delén, 33 éves korában meg is találta. 1519-ben a tekintélyes és népes Zürich — főként politikai meggyőződése miatt — lelkészének választotta.

Ez év első napjától kezdve Zürich a reformáció második nagyfényű csillagjává lett. Innen indul útnak egy sajátságos, messzeható elme, a vittenbergai reformátortól a lényegesben is elütő karakter, akinek céljai csak akkor

[1]) *Mörikofer J. C.*: Ulrich Zwingli nach den urkundlichen Quellen I.—II. köt. Leipzig 1867. *Christoffel R.:* Huldreich Zwingli. Leben und ausgewält Schriften. I.—II. Theil. Magyarul: *Benke J.*: Zwingli élete. *Erdős J.*: Zwingli Urlik élete és reformátori működése.

tünnek teljes nagyságukban szemünkbe, hogyha azon hatásokat vizsgáljuk, amelyeket Zwingli törekvései először magára Zürichre, később az egész Svájcra, majd a köztársaság határain is átcsapva a reformáció külföldi hiveire is gyakoroltak.

Janssen, az ismert német historikus, a svájci reformáció tárgyalását azzal kezdi, hogy »a vallás tanaihoz, az egyház kormányához és az addigi egész kultuszhoz sokkal pusztítóbban nyult Zwingli Ulrik, a zürichi nagy székesegyház papja, mint Luther Márton«.[1])

Ha Zwingli egész reformátori működésén végig tekintünk, Janssen e kijelentésének igazat kell adnunk. De ha azt a módot nézzük, amely e gyökeresebbnek látszó ujításhoz vezetett, bizvást kimondhatjuk, hogy sokkal mérsékeltebb, a fokozatos haladást inkább szemelőtt tartó volt az, mint a Lutheré. Az ő hódítási módszere a nyugodt megfontolás,[2]) az uj eszméknek a közszellembe való előzetes, gondos bevitele, mintegy belopása volt. S hogy ez mennyire öntudatos célként lebegett előtte, arról saját szavai tesznek tanuságot: »Oktalanul cselekesznek azok, — írja — akik legelőször a legnehezebben megérthető dolgokkal lépnek fel. Ha pl. a keresztyén tanok magyarázatát azon kezdenéd, hogy ostoroznád a tévedéseket, szót emelnél a szentek segítségűl hívása ellen, mely századokon át divatozott, a hitet nem erősítenéd, hanem gyöngítenéd. Nem szabad azon kezdeni, ami a sikert veszélyezteti. Azokat az igazságokat kell késedelem nélkül előadni, amelyek a keresztyén hitnek sarkait képezik«.[3])

És Zwingli ezen szavait cselekedeteivel is beigazolta. Először nem kért többet a zürichi tanácstól, csak annyit,

[1]) Janssen: Allgemeine zustände des deutschen Volkes beim Ausgange des Mittelalters. Freiburg im Bresgau. 1897. III. 80 l.

[2]) Ennek igen világos bizonyítéka, hogy még 1525-ben is, amikor pedig Zürich reformálása már teljesen végbement és Zwingli diadalához ért, így ír: » . . . quo *tranquile* possimus hunc antichristianicum Papae statum deserere: nullo enim alio labore hac in re opus est, quam desertione«. Comm. 236. l.

[3]) Zwingli H.: Opera omnia. Tiguri, 1581. II. Commentarius de vera et falsa religione. 237 l.

hogy engedtessék még neki az ige szabad hirdetése, a prédikálás. Nagy céljait gondosan takargatta. S vajjon mi más volt messzemenő szándékának elérésére fontosabb, minthogy az élőszóval, az igazság hirdetésének e hatalmas eszközével ostromolhassa a bűn és romlott lelkek országának makacsul őrzött kapuját?

Zwingli fellépésében és működése első öt-hat évében bizonyos céltudatos, mérsékelt és barátságot hirdető politikát látunk. Predikációiban a római egyházba becsuszott visszaélések egyenes támadását eleinte gondosan kerülte. A ceremóniák, képek, szobrok babonás tiszteletét s a szimbólumok szentséges és csodatevő erejének hitét csak közvetve gyengítette hallgatóinak a lelkében az által, hogy az Isten mindent átható, egyedül való hatalmát tette a gyarló ember csodálata tárgyává. »Ki kell indulni a legszükségesebből: az istent, az embert, az evangéliumot ismertessük meg ügyesen, avatottan, némely dolgokat pedig hagyjunk alkalmasabb időkre« — írja ő maga Commentáriusában.

Zwingli már ujkori predikátor, a renaisence, a szabad vizsgálódás embere. Igazi reformátor, aki megérzi, hogy a közszellem, a világlélek megérett az uj eszmék befogadására. Felfogásában teljesen önmagából kiinduló, egyéni. A Melanchton által kiadott jelszót: »Christum ex fontibus praedicare« nem mint befogadott elvet követi, hanem teljesen külön úton — bár ugyanazon ok hatása alatt — jut azon meggyőződésre, hogy nincs másban bizonyosság, csak a szentírásban. A hit egyedüli alapjául ő is *isten igéjét*, mint »a tisztaság, bizonyosság és erő« forrását jelöli meg. Ez minden dologban az ember legbiztosabb vezére, erőssége és vigasztalója.[1]) És ezzel kiméletlenűl elvet minden tradi-

[1]) »Das wort gottes ist so gwüss und starck, das, wie got wil, also geschehend alle ding von stund an, so er sin wort gespricht; dann es ist so lebendig, so Krefftig, das alle joch (auch) unvernünfftig ding sich von stund an im glichförmig machen, oder, das ich rechter red, das alle ding, sy syind vernünfftig oder unvernünfftig, von im gestaltet, geschickt und zwungen werdend nach sinem fürnemen. . . . Zücht das gotswort allweg di armen herfür, hilfft inen und tröst die trostlosen und verzwyfleten, und die in sich selbs verhoffend, bestrytet es«. Mondja egyik prédikációjában isten igéjéről. Corp. Ref. LXXXVIII. B. I. 383. l. (Von clarheit und gewüsse oder Krafft des worts gottes.)

tiót, lábbal tapossa a tekintélyi elvet és megtagadja az engedelmességet: a pápai rendszer fennállásának eme kizárólagos biztosítékait.

Zwingli épugy belátja, mint Luther, hogy az eredetileg teljesen spiritualis rendszer tulajdonképeni céljával homlokegyenest ellenkező irányban fejlődött, materialissá lett. És érzi, hogy támadása is erről az oldalról lesz legsikeresebb, amikor a pápának indulgentiákkal kiküldött olasz szerzetesét, Sámson Bernátot, Zürichből futásra kényszeríti.

De ez bizonyára már nem is ment nagyon nehezen. Hiszen száz meg száz eset kapcsán rég bejutott a köztudatba, hogy a pápa papságával együtt a középkori transcendens felfogást elhagyva a síron innen keresi az életet, vágyainak kielégítését és kegyes élet helyett örömöket hajszol. Ezeket pedig pénzen lehetett megváltani; a pénz természetesen a nép zsebéből került elő. Ezért általános és nem egy helyütt nagy is az ingerültség a klérus ellen. Igaz, hogy azon socialis bajoknak, amelyek ez időben a német lovagok és parasztok kezébe fegyvert adtak, nem tisztán a papok voltak az okozói, de kétségtelen, hogy a közvélemény a szegény ember *egyik* kizsákmányolójának és ezzel együtt ellenségének is, a papságot tartotta. És bizonyára nem ok nélkül! Innen van, hogy amikor Zwingli a papság vagyonszeretetét, kapzsiságát, hivatásától való eltérését ostorozza: beszéde hitelre talál. Felfogása hódít, mert sok a sérelem, melyre orvoslást a gazdag és hatalmas papsággal szemben találni nem lehet.

Mindezen csak úgy lehet segíteni, ha az emberiség visszatér az üdvösség egyedüli forrásához: a bibliához, ha »Krisztus földi helytartója« és »Baal papjai« helyett egyedül és közvetlen istentől kér és vár minden jót úgy itt e földi, mint a túlvilági életre. »A vallás alanya az isten, tárgya az ember«, e kettőnek viszonyáról kell csak beszélni; közvetítőre, aki uj meg uj utat fedez fel az égbe csak azért, hogy mindegyiken vámot szedjen, nincs szükség.[1]) Ilyen Zwingli

[1]) »Vicarium Christo subrogavimus, quem et nostra stultitia audendam dei loco decrevimus. Hic ubi per conscientias vidit sibi ad marsupia viam patere, quid non excogitavit? quid non est ausus? quot ille vias

felfogása, amely szerint tehát az embernek istennel való egyesülése közvetlenűl megy végbe és így a vallásos individuum felszabadul a katholikus egyház universalismusa alól.

Az isten és ember egymáshoz való viszonyának vizsgálásánál, ahol következtetéseiben a legvégső határig megy, talán a legjellemzőbb Zwingli felfogása. Ő úgy látja, hogy az ember istennel szemben erőtlen semmiség, hogy a körülmények kényszere alatt tehetetlenűl sodródik a képmutatás, csalás, hazugság, bűn, vagy erény utjára s ezért az emberi akarat szabadságában nem hisz. »Vajjon tőlünk függ-e az, hogy szeressünk? Épenséggel nem, — írja Commentariusában. Még az sincs hatalmunkbban, hogy építsünk, vagy akarjunk építeni, pedig minden ember szájában hordja, hogy ő az Urban építeni fog, t. i. azokat, akik az Ur dicsőségén munkálni akarnak, az Ur vezeti arra, hogy akarjanak«.[1]) Itt jelenik meg nála legtisztábban a higgadt, megfontoló ész, a bölcselkedő elme. Ezzel a praedestinatio hivéűl szegődik s ezen felfogása nemcsak egész hitrendszerére vet jellemző fényt, de a középkori scholasticatól megszabadult, ujkori, önálló gondolkodót is mutatja.

S vajjon az Isten nagyságának és az ember gyönge erejének avatott hirdetése miért ne talált volna Zürich népe előtt készséges követésre? Ezek, jóllehet magyarázni még nem hallották, lelkükben már rég óta szunnyadó igazságok voltak és megdönthetetlen erejükkel fenyegető fényt vetettek a római egyház emberi találmányokkal tarkitott intézményeire.

Az egyházba becsuszott visszaélések mellett korán rámutatott Zwingli prédikációiban a svájci nép erkölcsi romlásának óramutatójára: a zsoldos szolgálatára is. Ő, aki elkisérte honfitársait a páviai és marignanoi csatákba s aki-

in coelum ostendit, attamen interim nullam fine vectigali? Zwingli: Commentarius, i. m. 242 l. Ez természetesen nem kis iróniával van mondva.

[1]) Comm. 238. l. Ugyanezt fejezi ki az isteni mindenhatóságra célozva a következő helye: »Mi tudjuk: a fazekastól függ, hogy ugyanabból az agyagból készítse egyik edényt a tisztességre, a másikat pedig a gyalázatra«. Comm. 240. l. Sőt egy hesseni Fülöphöz irott levelében még ennél is tovább megy: »So ist Alles in Gott, dass Alles, was ist, er selbst ist, dass Nichts ist, was nicht Gott ist«. Ebben már ha nem rosszakaratú tendentiával magyarázzuk is, igen merész hangot találunk, Közli Janssen: i. m. 80. l.

nek különösen ez utóbbi csufos vereségnél alkalma volt szabad hazája polgárainak ingatag, pénzsovár lelkébe betekinteni: mihelyt hozzá juthatott, felemelte intő és tiltó szavát e gyalázatos, nemzeti becsület- és önérzet-rontó szokás ellen.[1] »A gonosz uton szerzett pénzzel hozzák a rossz erkölcsöket is haza, mondja egyik prédikációjában, mert az idegen hadi szolgálat minden bűnnek iskolája. Gyakran mentegetőzik azután bűnös szavakkal a zsoldos: Mi rá szorulunk a gazdag urakra, mert mi szegény nép vagyunk, amelynek terméketlen hazája van. — Hogy van az, hogy ez az ország évszázadok óta elég termékeny volt arra, hogy őseinket táplálja, nekünk pedig nem nyujt kenyeret többé? Azért, mert most már senki sem a kezemunkájával akarja magát fentartani, mint őseink s mert fényűzőbben és kényelmesebben akarunk élni, mint ők . . . Ha a jó tanácsra magatokba nem szálltok, úgy már vége a szövetségnek. Igen ők ébren vannak s ha majd nektek ártani akarnak, azt ők nem fogják kimélettel tenni. Azért kényszerít engem a szeretet, hogy intselek benneteket, mert még van idő; de máskülönben azok, akik tűzzel-vassal sem tudtak benneteket legyőzni, most puha arannyal vesznek erőt rajtatok«.[2]

Tisztán érezni e töredékből is,[3] hogy a nép erkölcseivel hazája sorsát látja összefüggni s hogy a nemzeti

[1] »Die Pensioner sind wie die Metzger, die das Bieh nach Constanz zu Markte führen«. Fakadt ki közvetlen az 1525-iki páviai vereség után.

[2] Schuler és Schulthess külön lenyomata Zwingli művéből III. 287. l. Közli Hagenbach.

[3] Egy másik prédikációjában nem kevésbé meggyőző érveket hoz fel a zsoldos szolgálat ellen. Ebben a következő öt veszedelmet állítja a schwyziek elé: »Deren gfarlikeit die erte und gröst ist, das wir den zorn gottes damit über uns schwarlich latend . . .

Die ander gevarlikeit, die uns der herren und irs Kriegens halb zustat, ist, das daruss nidertruck würt die gemein gerechtigkeit, als gar ein alt gesprochen wort ist: Leges silent inter arma, das ist: Wo die waffen überhand habent, da müssent die gsatzt still ston und schwygen. Ouch ist das wort »Kriegsrecht« nüt anderst dann gevalt.

Die dritt farlikeit ist, das man bös sitten mit frömden gelt und Krieg heimbringt und pflantzet. Da sehent wir eygenlich dann die unseren nie heim kummen sind us frömbden Kriegen, sy habend mit inen

eszme, a nemzetnek mint egyénnek sorsa mennyire szívén fekszik. Félti a szövetséget, mint a nemzeti egység egyedüli megtartóját, mint a demokratikus élet, a lelkiismereti, vallási és politikai szabadság védbástyáját a legdicstelenebb bukástól: a szövetséges tagok elhidegülésétől, meghasonlásától, szétzűllésétől. Attól tart, hogy multjára büszke nemzetét a zsoldos szolgálat utoljára is idegen hatalom jármába hajtja.[1] És épen azért tarthat számot Zwingli az igazi »reformátor« nevére, mert az egyént nemcsak mint vallásos individuumot szabadította meg az egyetemesség lenyügöző bilincseitől, hanem a nemzeti közösség, az együvétartozás érzésének ébresztésével[2]) még e föderativ jellegű államban is képviselte a nemzetnek mint individualis egységnek felfogását, ami pedig csaknem a leghatalmasabb azon eszmék közül, a mit a reformáció az ujkornak adott.

Zwinglinek lelkéből fakadó, komoly tanításai s a katedrán kivül is kifejtett tevékeny működése, nem maradt hatás nélkül. Ő nem járt úgy, mint a nemes hevülettel, de gyönge hangon prédikáló berni Kolb Ferenc;[3]) az ő tiszta érzéstől és meggyőző érvektől tele beszédei hallgatást parancsoltak a zsoldos szolgálat nyakas barátainak.

etwas nüwes bracht an Keydung ir selbs und irer wybren, an spyss, an tanck unmass, nüw schwür.

Die viert gevarlichkeit ist, das die herrengaben grassen hass, und untrüw under uns geberet. . . . Krieg frömbder herren und gelt ist ein schul aller lastren und muter, die uns ins alter nüt anderst gbirt (ob wir darvonkommen) dan verkümmert conscientzen.

Die letst gevarlichkeit ist, das man besorgen muss, man kömme zum letsten in der herren hende, eintweders dero, die früntschafft mit uns hand, oder aber dero, die uns fyend sind«. Corpus Reformatorum LXXXVIII. 165—168. Cl. (Ein göttlich vermahnung an die ersamen, wysen, eerenvesten, eltisten Eydgenossen zu Schwytz.)

[1]) L. fenti jegyzet utolsó kikezdését.

[2]) Hogy e tekintetben mily hatása lehetett Zwinglinek, gyaníthatjuk egy zürichi polgárnak ránk maradt azon feleletéből, melyet egy kath. kantonbelinek hozzá intézett kérdésére adott: »Wie wird es dir gefallen, wenn wir von Zürich euer aller Oberherren sind und unser meister Ulrich oberster Vogt der ganzen Eidgenossenschaft«. Salat's Chronik im Archiv für schweizerische Reformationsgeschichte. I. 288. l. Közli Janssen: i. m. 146. l.

[3]) Már 1512-ben prédikált Bernben »wider Pensionen, Miet und Gaben«. Bullinger i. m. I. 393. l.

Igy napról-napra szaporodtak Zwingli követői és barátai. S rövid idő alatt oly mélyen mutatkozott hatása, hogy 1521-ben kimondta a zürichi tanács, miszerint zsoldos szolgálatba többé nem megy.

A folytonos és komoly munka következtében mihamar általános érdeklődés mutatkozott Zwingli minden lépése, minden szava iránt. Behatolt szelleme a nép közé, meghódította lelkésztársai jó részét és ami legfontosabb, egyre fokozatosabban megnyerte a tanács támogatását is.

És az első sikeres lépések után egyre bátrabban emelte fel szavát a papok tarthatatlan helyzete s az egyháznak minden emberalkotta törvénye és rendelkezése ellen; ugyannyira, hogy 1522-ben már 9 rokonérzelmű pappal kérvényt adott be a szövetségtanácshoz és a constanzi püspökhöz a papok nősülhetésének engedélye miatt;[1]) nem sokára pedig intő szózatot írtak, amelyben egy reformáció szükséges voltát bizonyítják, »mert — írja Zwingli — kénytelenek vagyunk bevallani, miszerint az egész világ romlott, bűnös, szemérmetlen és így gyökeres javitásra szorul«.[2])

A reformátor e folytonos sikere és növekvő tekintélye miatt azonban mindjobban nőtt az a veszedelem is, amely a katholikus egyházat és a kezében nagy hatalmat tartó klérust is fenyegette. Nagyon természetes tehát, hogy amily arányban közeledett Zwingli céljához, oly arányban indult meg a törekvés elnémítására is.

Legelőször Hoffman Konrád zürichi kanonok részéről érte támadás, majd a constanzi és lausannei püspökök bocsátottak ki pásztori körlevelet »a szent dolgok és elrejtett titkok« felől beszélő tudatlanok ellen. A kölcsönös támadások kölcsönös szervezkedésekre, izgalmakra és túlzásokra vezettek. A fanatizmus jelei csakhamar mindkét részen mutatkoztak. Zwingli legkedvesebb barátjának, Judä Leónak beszédét félbeszakítja egy hitéért rajongó barát, az ujítás lelkes barátai pedig rákényszerítik szolgáikat, hogy a kijelölt bőjti napokon hust egyenek.

[1]) »Suplicatio ad Hugonem episcopum Constantiensem«, Reform. LXXXVIII. B. I. 197. l.

[2]) Commentarius 14. l.

Az ilyen és ehez hasonló túlkapások természetesen fegyvert adtak mindkét párt kezébe. A klérus részéről mindjárt a legelső esetet felhasználla a constanzi püspök, akinek fenhatósága alá Zürich is tartozott, hogy az ujítás nagy veszedelmére rámutasson. Küldöttséget menesztett a zürichi tanácshoz, amely a szabad prédikáció eltörlését sürgette. Zwingli azonban talpon volt[1]) és a tanácsot, amelynek csaknem minden tagja hallgatója volt, a maga részére megnyerte s egyszersmind »a hamis buzgóság kiirtására« egy könyvet adott ki, amelyben kimutatta, hogy a böjt rendelése a szentirással ellenkezik s hogy az igazi keresztyéni szabadság nem külsőségekben — evésben, ivásban — hanem a felfogás, a lélek megtisztitásában áll. Egyszersmind a népet a túlkapásoktól való tartózkodásra inti.[2])

De a zsoldos szolgálat és pensio ellen intézett merész támadások miatt hangosan nyilvánult meg az ellenszenv az előjogaikat féltve őrző oligarchák közt is. Tiltakozásuk szava a tanácsban, a községben, az utcán egyaránt hallatszott. Mi sem természetesebb, minthogy a legérzékenyebb oldaláról megtámadott ezen két párt a közös veszedelem elhárítására összefogott s ily módon sikerült a luzerni szövetséggyűlésen (1522. május 27) kimondani, hogy »azon papok, akiknek prédikálásai a nép közt egyenetlenséget és nyugtalanságot okoznak, az ilyesféle prédikációkkal hagyjanak fel«.

E sokoldalú támadások s azok növekedésének tudata egyedüli helyes útnak azt ajánlották, hogyha Zwingli tanait a tanács oltalma alá helyezi. Meg kellett nyernie a tanácsot, hogy annak hatalmával törvényessé tegye működését, mert máskülönben a gyülölet és ellenszenv ezerfelől leskelődő mérge csirájában elfojtja lelkének messzeszárnyaló, nagy céljait. »Magán ember ne kezdje el a dolgot, mert végre is odavinne, hogy egyik ember hitvány ürügy alatt megtámadná a másikat. A hatóságnak kell ebben intézkedni« — írja ő maga.[3])

[1]) Azonnal megírta védekező iratát. L. Corp. Ref. LXXXVIII. B. I. 142—154. Cl. Acta Tiguri 7. 8. 9. diebus aprilis 1522.

[2]) Ez volt Zwinglinek tulajdonképen első reformatori müve: »Von Erkiesen und Freyheit der Spysen«. Corp. Ref. LXXXIII. B. I. 74—136 Cl,

[3]) Commentarius, 225. l.

A zürichi tanács, amely különösen a pásztorfiuból főcéhmesterré, majd polgármesterré lett Waldman János óta nemcsak demokratikus elemeket, de egy politikai radikális pártot is hordott keblében: Zwingli eszméinek könnyen lett követője. Igy a hatóság megnyerésének fontos gondolatától hajtva könnyen rávette Zwingli a zürichi tanácsot, hogy az igazság kideritése végett tartson nyilvános vitát. E javaslatot a maga területén souverain jogokkal rendelkező tanács el is fogadta,[1]) egyszersmind a zürichi kanton összes papjaihoz felhívást intézett,[2]) hogy 1523. január 29-én jelenjenek meg a zürichi városházán, ahol »okszerű vita« utján állapítsák meg a két fél közt az igazságot. Felhívásában továbbá kimondta a tanács, hogy »csak az igaz szentirással és német nyelven«[3]) lehet vitatkozni s hogy néhány tudóssal együtt a felügyeletet ő fogja gyakorolni.

A zürichi tanács e határozata nagyon nevezetes momentum a svájci reformáció jellemének megállapításánál, mert későbben a köztársaság többi városai is ezt a módot használták a reformáció befogadásánál. E viták mutatják legszembeszökőbben a svájci reformációnak demokratikus terjedését. Ezen szempontból, de érdekes voltára való tekintettel is, e vitának egész lefolyását adjuk.

Nevezett nap reggelén 600 ember: prelátusok, doktorok, polgárok, iparosok és vidéki nép gyűlt össze a zürichi városházán.[4]) A gyűlést Röust Markus polgármester nyitotta meg rövid beszéddel, amelyben kijelentette, hogy mindenki szólhat, akinek kedve van Zwingli mester ellen porondra lépni. Elsőnek a constanzi püspök helyettese, Faber jelent-

[1]) Az bizonyára nem ment nehezen. Mert »schon 1520 hatte der Rat von Zürich durch Mandat gefordert, dass die Geistlichkeit, und zwar zu Stadt und Land, die heilige Schrift alten und neuen Testamentes zur Richtschnur für die Predigt nehme«. Irja *Egli*: Corp. Ref. LXXXVIII. 449. l.

[2]) »Fürschrifft eines ersamen raths der statt Zürich an alle pfarrherr, leütpriester, seesorger und predicanten irer herrschaff, newlich ussgangen«. Igy hangzott a megszólítás. Corp. Ref. 466. l.

[3]) . . . »mit warhaffter göttlicher geschrift *in thütscher zungen und sprach* anzögend«. Corp. Ref. 467. l.

[4]) Bullinger szerint: »wältliche und geistliche herren, prelaten, doctores, magister und vil gelerten uss allerley universiteten und fernen orten«. Ref. Gesch. I. 97.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

teljes erejével terjeszthesse. Ez által megadatott neki a mód arra, hogy Zürichet legjobb belátása szerint, az »evangélium szerinti radikálizmus« értelmében reformálja.

E győzelmes vita után általános érdeklődés között meg is kezdi a kathólikus ceremóniák és külsőségek gyökeresebb reformálását. Gyakran prédikál a képek és mise ellen s e mellett beszédeinek hatását növeli és a közhangulatot mindinkább tüzeli a német reformáció gyorsan özönlő árja s ennek termékei: a vita- és röpiratok, melyek a legmélyebb gyülölet és lángbuzgalom hangján voltak írva.

Zürich nemsokára egy lázasan dolgozó, zsongó méhkashoz hasonlitott. Zwingli munkás szelleme lavina módjára növelte az ujítúk táborát. Különösen ama communista csoport csatlakozott hozzá lármás szenvedélylyel, amely nem sokára a szertelen anabaptista tanok szolgálatába szegődött.[1]) Ily körülmények között az ujítók szenvedélye napról-napra fokozódott és már 1523 szeptemberében oly magasra nőtt, hogy több zavargó polgár — a régi hit követői és a mérsékeltek megbotránkozására — a város végén levő feszületet ledöntötte.[2])

Ilyen esetek, de meg az ujítás józanabb barátainak befolyása alatt is, a tanács a képek és mise felett egy második vita megtartását határozta el, amelyen 1523 okt. 26-án Zwingli erkölcsi győzelme ismét teljes volt.

Ezen a vitán szakitott Zwingli véglegesen a Grebel Konrad körül csoportosuló anabaptista társasággal is. Hamar belátta ő, hogy azok a tanok, a melyeket a »Spirituales«-ek hirdetnek s amelyekről azt mondják, hogy csakis általuk lehet kiépíteni a tiszta evangéliumi egyházat szigoruan bibliai alapon, nem annyira a hit- és erkölcsi élet

[1]) Zürichben ugyanis már előbb létezett a »Ketzerschule«, egy tudományos kör, melynek tagjai a »Spirituales«-ek a tiszta evangéliumi egyház kiépitését tűzték ki céljuk gyanánt. Egymást Bruder-nek szólították. V. ö. L. Keller, Die Reformation und die älteren Reformparteien. Leipzig, 1885. 375 és köv. ll.

[2]) Abban, hogy az ujítás szelleme ekkor kezdett cselekvő formában jelentkezni, szerepe van bizonyára annak is, hogy Zwingli nagy gonddal készített 67 articulusát, amelylyel az első nagy vitán álláspontját védte, ez év julius 14-én, bőmagyarázattal ellátva, közzétette.

reformálására, mint inkább Svájc társadalmi életének és állami intézményeinek szétdulására vezetnek.[1]) Hogy minden államszervezet ellenkezik a keresztyén testvériséggel és egyenlőséggel, hogy a katonaság és háború a legnagyobb istentelenség, hogy minden adó-, tized- vagy kamatszedés lelketlen uzsora s hogy a gazdagok, ha nem is egész vagyonukat, de legalább is jövedelmük feleslegét osszák szét a szegények közt: nyilvánvalóan olyan tanok voltak, a melyeknek érvényesülése esetén nemcsak Zwingli céljai buknak el már jó előre, de bizonyára Zürich politikai súlypontja is mihamar elvész.

Dogmatikai radikalizmusok pedig — ahonnan nevöket is vették — abban nyilvánult, hogy a gyermekkeresztelést elvetették. Érvük az volt, hogy Krisztust is felnőtt korában keresztelte meg ker. szt János s ő is azt parancsolta, hogy apostolai előbb tanítsanak s csak azután kereszteljenek. A vallás tantételeinek a megértéséhez pedig szerintük az értelemnek bizonyos fejlettsége szükséges, a mi a kis gyermekeknél ki van zárva; ők tehát nem léphetnek meggyőződésükből az egyházba. Pap pedig az, mondják, akit a szentlélek megszáll.[2])

Mikor az anabaptisták ezen tanaik értelmében 1522-ben azt kérik a zürichi tanácstól, hogy az adót és dézsmát szüntesse meg, a papságot pedig törölje el; kevéssel kérelmük elutasítása után pedig, hogy az egyháznak és államnak különállása mondassék ki s a gyermekkeresztelés töröltessék el: Zwingli tisztába jött törekvésükkel és tanaiknak erélyes támadását határozta el. Már az első nagy vitán kijelentette, hogy a közte és köztük levő nézeteltéréseket bármikor kész nyilvános vitán tisztázni.[3]) Ez az 1525. január 18-án tartott

[1]) Az engedelmességre intő elöljáróknak — irja Zwingli — ezt felelik: »Oportet deo magis obedire, quam tibi«. Op. om. II. 231. l.

[2]) Az anabaptisták tanaira vonatkozólag l. Zwingli: Opera omnia II. 7—39. ll. »In Catabaptistarum strophas Elenchus« és »De Baptismo, anabaptismo et parvulorum baptismo Liber« i. m. 56—99. ll.

[3]) Articulusainak utolsó pontjában: »Wenn jemand wünscht mit mir ein Geschpräch zu halten in Betreff der Zinse, Zehnten, der ungetauften Kinder und der Firmung, so entbiete ich mich bereitwillig zur Antwort«. Auslegung und Begründung der Schlussreden der Artikel von Huldreich Zwingli. Ins Schriftdeutsche übersetzt von *R. Christoffel.* Zürich, 1844. 637 639. ll.

vitaülésen meg is történt, amely azután véglegesen döntött a zürichi ujkeresztyének sorsa felett. A tanács ez alkalommal is Zwinglit jelenti ki győztesnek és azonnal elrendeli, hogy gyermekét mindenki kereszteltesse meg vagy 8 nap alatt hagyja el a várost. Egy év mulva pedig a tanács határozata így szól: »kihallgatás, felelősségrevonás és itélet nélkül vízbe kell őket fullasztani«.[1])

Ez időtől fogva a tanácscsal szinte egygyé forrva működik Zwingli. Rákeríti a sort a gyónásra, házasságra, urvacsorára és az ünnepekre, mindegyiknél diadalra juttatva az evangéliumból merített felfogását.

És amikor Zürich népének lelkivilágát ez eredményes küzdelem után a biblia puritán tanaitól áthatva látta: az élő hit biztos talaján merészebb lépésekkel haladt előre. Megkezdte az evangéliumból ki nem mutatható egyházi intézmények eltávolitását. És ez igen nagy változtatásokkal, mondhatnók, felforgatással járt, mert Zwingli nemcsak azokat a szertartásokat küszöbölte ki, a mit a biblia tilt, de egyedül azt tartotta meg, amit parancsol. »Minden növény, melyet nem a mennyei atya plántált, ki fog irtatni«. (Máté 15. 13.) — írja egyik prédikációjában. Mindenek előtt (1523. szept.-ében) a káptalan 60 papját csak a lelkek gondozására szükséges létszámra szállította le. Azután eltörölték a nőzárdákat és egy szép napon (1524. dec. 7-én) »minden előzetes értesítés nélkül a barátokat céhmesterekből, tanácsosokból, polgárokból és városi szolgákból álló nagy sokaság lepte meg, hogy a határozatot (t. i. hogy a rend ruháját mindenkinek le kell vetnie) azonnal foganatosítsák«.[2]) Vagyonukat pedig lefoglalták.

A reformációban rejlő humanismus szelleme azután a clérustól elvett vagyonból iskolákat, szegény és betegházakat s más, a közre nagyon hasznos intézményeket állított

[1]) A rendelet közli: *C. J. Füsslin,* Beyträge zur Elräuterung der Kirchenreformations-Geschichten des Schweitzerlandes. I.—II. köt. — Zürich, 1741. 189—201. ll.

[2]) Benke: Zwingli élete 179. l.

fel.[1]) Igy lett az augustinusok kolostora szegények konyhájává, a ferencieké kórházzá, a nőzárda épülete pedig idegenek és utazó koldusok szállójává.[2])

Azonban az »evangélium szerinti radikalizmus«[3]) parancsoló szava az egyháznak minden izében gyökeres reformálását követelte. Ezért a tanács a régi egyházzal való teljes szakitás jeléül a templomokban minden oltárt »simán és takarosan« szét engedett törni. »Hiába vannak arany és ezüst bálványok a templomokban, — mondá Zwingli — azok igazi iszonyúságok Isten előtt. Istent csak lélekben lehet imádni s ezért minden képnek le kell hullania«. Ha a vezér és sereg futás után fentartja magát, — fejtegette Zwingli — akkor könnyű a háborut elkezdeni. Ha tehát hagyjuk, hogy a pápa is fentartsa seregét, akkor reménye lehet rá, hogy ismét elnyerjen mindent; ha azonban a képeket széttörjük és jövedelmét elvesszük, egyetlen egy csatával megsemmisül reménye, ereje, vállalkozása.

És a Zwingli beszédét utolsó szóig befogadott zürichi tanács elkezdte a templomi kincseknek és képeknek könyörtelen pusztítását. A zürichi dúsgazdag nagy-székesegyházban[4]) 1525 október 2-án ment végbe a káprombolás, ahonnan az értékes szobrokból, keresztekből, szentségtartókból, aranybafoglalt imakönyvekből, kelyhekből stb. kikerült arany műkincs súlya egy mázsát, az ezüsté pedig több mázsát tett ki. »Mindent szétvertek és a pénzverdébe küldtek«. A bársony és selyem szöveteket a kereskedésekben potom áron rongy embereknek adták el, úgyhogy bosszankodott az ember, — írja Janssen — hogy milyen hitvány személyek ékeskedtek a papi méltóság díszével bujaság és nagyzás

[1]) »Das ungerechte Gut soll nicht den Kirchen, Klösstern, Mönchen, Pfaffen, Nonnen, sondern den Dürftigen gegeben werden, wenn es nicht mehr dem rechtmässigen Besitzer erstattet werden kann«, — írja Zwingli már 1523-ban. *R. Christoffel*: Zwingli's Schlussreden. Zürich, 1844. XXXIII. Artikel 426—433. ll.

[2]) Bővebben: Mörikofer i. m. 225—260. l.

[3]) Igy nevezte Karlstad az általa hirdetett hitrendszert, a mely nem egyéb, mint Luther tanainak legvégső consequentiája. Sarktétele a káprombolás volt, melyben — úgy látszik — Zwingli osztotta felfogását.

[4]) Leirását lásd *Wilhelm Füssli*: Zürich und die wichtigsten Städte am Rein. Zürich, 1842. I. 22—29. ll.

céljából. A pergamenes, gazdagon díszitett, irott énekes könyveket a tanács parancsára nagyobbrészt szétszaggatták, a könyvtárt pedig könyvkötőknek, szatócsoknak és patikusoknak vesztegették el.[1])

Igy járt Zürich mindegyik temploma.

S hogy a régi hit minden emlékét kiirtsák: legkomolyabb büntetés terhe alatt megtiltották, hogy képeket, festményeket még magán lakásokban is tartsanak. Mindenki azzal tartozott élni, amit a zürichi tanács »Istenért és Krisztusért« elfogadott. És megtörtént egyszer, hogy mivel a tanács egyik tagja pénteken hús helyett halat merészkedett enni: »e veszedelmes különlegesség« miatt a tanácsból kirekesztették.

Az államnak az egyház iránt tanusított eme rendelkezési joga azt eredményezte, hogy az államhatalom lassanként absorbeálta az egyháznak minden hatalmát. Lépésről-lépésre haladva tulajdonképen az állam határozta meg az isteni tisztelet rendjét, a papok jogait és kötelességeit stb. Igy haladt a zürichi tanács az államegyház megalakítása felé, amelynek Zwingli már articulusaiban hívéül szegődik, Commentariusában pedig *A hatóságokról* szólva egyenesen felveti a kérdést: »Miben különbözik a keresztyén egyház élete az állam életétől? Semmiben — feleli. Mert az állam azt követeli a polgártól, amit az egyház tanít.[2])

Zwinglinek ez a sajátságos felfogása az egyház alkotmányáról[3]) az 1528-iki alkotmányozó zsinaton, — ahol a

[1]) A zürichi első képrombolásnak e leirását Janssen után adtam. Bár erőteljes és e rombolást megitélni célzó kifejezései kath. felfogást tükröztetnek: azt hiszem, hogy ő nyujt legmegkapóbb képet a feltámadt eszme erejének hatásáról. L. Janssen: i. m. 83—84. ll.

[2]) Zwingli: Commentarius 230. l. Ugyanezt fejezi ki a 38-ik articulusban: »Die weltliche Obrigkeit Nichts gebietet, was wider Gott ist«. *R. Christoffel:* Zwingli's Schlussreden 463—467. ll.

[3]) Zwingli ezen felfogásának gyors kialakulására bizonyára az anabaptista támadások voltak legnagyobb hatással. Ő az egyház és állam különválasztásának tanával szemben annak teljes ellentétét hirdette, mert mihamar átlátta, hogy ez nemcsak az ujkeresztyének, de a pápaság támadásával szemben is legerősebb védelme lesz. Szerinte a keresztelés által nemcsak a ker. közösségbe, hanem az állam kötelékébe is felvétetik a gyermek; tehát a keresztelés államérdek, mert az mintegy az

lelkipásztorokon kivül minden gyülekezetből még 2-2 világi küldött vett részt, — nyert határozott alakot; törvényerőre azonban csak 1532-ben Bullinger Henrik előterjesztésére emelkedett. Ezen zürichi zsinat az egyházi hatalmat teljesen a keresztyén magistratus kezébe teszi le s vele szemben a hívek gyülekezetének az egyház kormányzására mondhatni semmiféle befolyása nincs.

A zsinat tagja minden lelkipásztor s a magisztratusnak még öt képviselője. Elnöke kettő van; egyiket a kis és nagy tanács választja a lelkészek közül, a másik pedig mindig a kistanács valamelyik tagja, tehát világi ember. A jegyzőkönyvet az állam jegyzői hivatala vezeti. A zsinat végzéseit *a kormány* erősíti meg és lépteti életbe.

Zwingli szelleme talán itt, az egyház hatalmának az államhatalomba való beolvasztásánál nyilvánul meg legeredetibb módon. Olyan korban ugyanis, amikor a vallásos eszmék hatalmas és elevenen működő erőt hordtak magukban, nagyot jelentett még a kis svájci kantonra nézve is az egyház legértékesebb tulajdonának a politikai hatalom növelésére való felhasználása. Mert ha a zürichi tanácsot, mely úgy az államnak, mint az egyháznak legfőbb fórumává lett, vallásos felfogása, vagy ujításai miatt támadás éri: akkor bizonyára nemcsak egyházi rendelkezései tekintetében leszen fenyegetve, hanem nyilvánvalóan világi hatalma is kockán forog. És kétségtelenül megforditva is áll a dolog.

Tehát amikor a zürichi tanács meghódolt Zwingli azon elvének, hogy »non sacerdotalem et laicalem esse Magistratum, *sed unum tantum*«, (t. i. világi hatóság)[1]) akkor egyszersmind egygyé olvasztotta az egyház és állam,[2]) sok tekintetben pedig a vallás és haza fogalmát is. Ezáltal az

állam törvényeinek megtartására, az iránta szükséges engedelmességre való előzetes elkötelezés, az alattvalóság szimbóluma. Azt gondolom tehát, hogy az államegyház tanának eme kifejtésénél fontos tényező volt a politikai szükség.

[1]) *Zwingli:* Commentarius Op. m. II. 232. l.

[2]) »Die sogenannte geistliche Gewalt findet in der Lehre Christi keinen Grund für ihre Pracht; aber die weltliche Obrigkeit hat ihre Kraft und Begründung in der Lehre und im Beispiel Christi«. Irja Zwingli 1523-ban, 34. és 35. articulusában. — *L. R. Christoffel*: Zwingli's Schlussreden. Zürich, 1844. 434—444. ll.

egész középkoron át egymással annyit küzdő két domináló hatalom Zürichben szükségszerű és természetes véd- és dacszövetségre lépett, vagyis a zürichi kantonnak függetlensége és a zwinglianismus létezése — legalább is Zwingli vezetése idején — elválhatatlanná lett és kifelé egyként kellett nyilvánulniok.

Azt látjuk tehát, hogy a svájci vallásos és társadalmi életben érvényesülő alapfelfogás, egy uralkodó thesissel szemben megjelenik s a fejlődés természetes útjára lép a Zwingli által képviselt antithesis, vagyis a decadentia legmélyebb fokára sülyedt hit- és erkölcséletnek ellenképe, tagadása. Ez által viszont a közszellemben egy uj thesis fejlődése, egy csakhamar uralomra jutó eszme evolutiója indul meg. És Zwingli nagysága épen abban rejlik, hogy a decadentiában levő közállapotok javitásának követelésénél — bár a reactio képviselője volt, — eltalálta mintegy a pontos tükörképet, nem lett tulzóradicalis és nem kivánt javitást ott, ahol arra komoly szükség nem volt. Elméleti következtetéseit is, amennyiben azok politikai vonatkozásuak voltak, csak addig fűzte, ameddig azok gyakorlati szempontból is megfelelők, kivihetők s hazája társadalmára hasznosak voltak. Öntudatosan tartózkodott tanainak olyan végconsequentiájától, amely a képtelenség, a társadalmi bomlás, vagy a fennálló törvények el nem ismerésének mezejére vezette volna. Ezért szakitott oly hamar a zürichi anabaptista társasággal s ezért fogadja el előbbi nyilatkozata dacára a gyermekkeresztelést,[1]) mihelyt az államra nézve a »spiritu-ales«-ek tanait veszélyesnek találja.

1525-ben tehát Zürichben nemcsak a hitujítás, de Zwingli is diadalához ért. Zürich, a frigytársaság emez egyik leghatalmasabb kantona, az evangélium és a demokrácia szellemétől megerősített várrá alakult át, melynek tanácsában Zwinglinek nemcsak befolyása, de szándéka, terve és akarata is mindenben érvényesült.

[1]) Erről egy alkalommal így nyilatkozik: »Damit ich die Wahrheit frey bekenne: ich bin vor einigen Jahren durch diesen Irrthum dahin verleitet worden, dass ich glaube, es wäre viel besser, man tauffe die Kinder erst, wenn sie zu gutem Alter kommen wären«. Von dem Touff. Vom widertouff. Zürich, 1525. Közli Janssen: id. m. III. 114. l.

A reform terjedése.

Az ujítások iránt annyira fogékony kor levegőjében a zürichi reformáció szelleme nagyon gyorsan terjedt. A vitatkozásokon jelenlévők a zürichi tó lapályos partjairól Svájc összes kantonaiba, még az Alpok sziklás hegyei közé is elvitték a reformáció csiráját. Különösen a frigytársaság keleti kantonaiban, ahol Zürich befolyása már régóta nagy volt, talált gyors befogadásra a zwingliánismus. Mintegy az uj szellem diadalát megérezve egymásután gyúltak ki a reformáció uj fáklyái Glarusban, a toggenburgi grófságban, Appenzellben, St-Gallenben, Graubündenben, Schaffhausenben, Bielben, Mühlhausenben[1]) stb. S mindezen helyeken leginkább Zwingli személyes barátai hirdették lelkes hangon »Isten tiszta evangéliumát«.

Nem ment azonban könnyen a reform terjedése a nyugoti és déli kantonokban. Ez természetes is. Mert jóllehet Zürichben meg lehetett akadályozni egy conervativ katholikus párt erőre kapását: az érdekeiket féltő többi kantonokban ezt tenni nem lehetett. Mihelyt ugyanis a zürichi ujításnak a katholikus egyházra háramló nagy veszedelmét a vitaülésekből és tanácshatározatokból a clérus kétségtelenül megállapította: ahol csak tudott szervezkedett az ősi hit és állapot fentartása, illetőleg megvédelmezése érdekében. Kezet fogott tehát a demokratikus áramlat által erősen fenyegetett s hatalmát féltő nemesi párttal, amely a maradi hegyi kantonokban, sőt még a nagyobb városokban is,

[1]) Tisztán láthatni már itt is, mint válik a reformmozgalom a »zugewandten Orte«-k politikai eszközévé.

mint Bern, Basel, a tanácsban ülve a hatalom gyeplőjét kezében tartotta.

Ez oligarcha, zsoldpénzből élő pártnak egy ideig sikerült is úgy Bernben, mint Baselben féken tartani az evangéliumi párt támadásait. Különösen Faber érvényesítette rájuk befolyását, aki azzal érvelt, hogy most a püspökök, papok és szerzetesek ellen támad a nép, azután a nemesi osztályra, a tanács urakra kerül a sor. Ezért Bern jó ideig ingadozott, de ezen ingadozása épen a Faber szorgalmazására megtartott badeni értekezlet (1526. márc.) után, ahol Okolampadius, a zürichi tanács képviselője, meggyőző érveivel a bernieket megnyerte a reformáció ügyének, megszünt. Ennek bizonysága, hogy a következő évben megejtett tisztujítás alkalmával a nagytanácsban a reformáció hívei jutottak többségre, akik azután a politikai hatalom birtokában egyházi téren is hozzáláttak az ujításokhoz. Mindenekelőtt azon rendeleteket, amelyek a régi hit fentartására hozattak, visszavonták. A mikor pedig 1523-ban egy vitaülés tartását kivitték, a radikálisok győzelme teljes lett. A »bálványimádást« azonnal elhagyták, a püspöki tizedeket tüstént eltörölték s a jelenlevő Zwinglinek kivánsága szerint Zürichnek minden ujítását elfogadták. Bern példájára azután kaput nyitottak a reformátiónak Neuenburg, Waadt és Genf városok is. Baselben is alig egy év mulva a reactio kitörő szelleme a templomi képeket és szobrokat szétrombolta, a pápista polgármestert a városból távozásra kényszerítette s az isteni tiszteletet 1529 április 1-én zürichi mintára rendezték be.

Zwingli tanainak legrohamosabb terjedése azonban csak az első kapelli béke után következett be, mert csak az őskantonok tekintélyének teljes aláhanyatlásával csatlakozhattak bátran, véres megtorlás félelme nélkül közös területek lakói.

Bernek megnyerése különösen fontos volt a zwinglianismusra nézve, mert egyrészt a nyugoti kantonok felé hatalmas terjesztője lett a reformáció ügyének, másrészt pedig e Zürichchel vetekedő és nem egyszer vetélkedő népes város csatlakozása nélkül Zürich sem léphetett volna fel oly bizakodó erővel a katholikus kantonok ellen. Bern

csatlakozása folytán az evangéliumi kissebbségnek, ha nem is a szövetséggyűléseken, de a politikai hatalmat illetőleg tényleges túlsúlya lett.

Kétségtelenül Zwingli szellemében ment végbe a délnémet városok: Strassburg, Memmingen, Lindau, Kempten, Reutlingen, Ulm, Biberach stb. reformálása is,[1]) amit 1530. és 1531-iki magatartásuk világosan tanusít.

[1]) E két utóbbi város pl. Okolampadiust Bucerrel együtt meghivta, hogy tanui legyenek az »antikrisztus elpusztításának«.

Az őskantonok ellenállása.

Zwingli bár ujításait nagyon megfontolva végezte s a közszellemet tanaival teljesen áthatva erőszakosság helyett természetes átmenettel akarta uj mederbe terelni: e szándéka korán kivihetetlennek bizonyult. Rövid idő alatt ugyanis nagycsomó gyulékony anyag halmozódott fel nemcsak Zürichben, hanem egész Svájcban. És jóllehet az első diadalok idején zavartalanul éghettek a kis kantonok demokratikus helységeiben a reformáció örömtüzei: az evangéliumi világosság körül állók iránt a legsötétebb szándékkal viseltettek a régi hit hívei. A mily mértékben terjedt Zwingli szelleme és nőtt a »tiszta evangéliumot« követők ereje: olyan mértékben tömörültek közös táborba a katholikus kantonok is.

Zwingli és követői ugyanis nemcsak egy vallási reformáció időszerüségét hangoztatták, hanem az Eidgenossenschaft erkölcsi romlását okozó bajok gyökerére is fejszét kivántak vetni.[1]) Vagyis azt akarták, hogy Svájc összes kantona mondjon le a zsoldos szolgálatról s ezzel együtt az évpénzről és a pensiokról is. Az idegen szolgálatról való lemondás azonban különösen a terméketlen, sziklás őskantonok anyagi érdekeit sértette mélyen. Épen ezért erről bármi áron is lemondani vonakodtak. A katholikus valláshoz és egyházhoz való ragaszkodása pedig az őskantonoknak hasonlóképen természetes volt. Mert egyfelől a magában ezer meg ezer romantikát rejtő hegyvidéken fejlődött lelki világuk talán több vigasztalást talált a katholikus vallás misztikus tanaiban, másfelől pedig épen vallásuk világi fe-

[1]) Zwingli egy izben egyenesen azt állította, hogy a nép a tiszta evangélium befogadásától is azért tartózkodik, mert »donis pessime corruptus«. Bullinger I. 48. l.

jétől: a római pápától huztak nagy időn át, különösen a Milano birtokáért folyt háboruk idején legtöbb anyagi hasznot is. És épen hű szolgálatuk jutalma volt az is, hogy az őskantonokban pápai tizedet alig szedtek. A virágzó városok azonban, mint Basel, Zürich, Bern annál többet panaszkodtak a »telhetetlen papzsák« miatt.

Mindezek világosan bizonyítják, hogy a hegyi kantonokra nézve egyedül csak a régi állapotok fenmaradása volt kivánatos. Ezért szegődik Schwyz, Uri, Unterwalden, Luzern és Zug[1]) mindjárt a mozgalom elején a régi hitnek, szokásoknak és a szövetséglevelekben biztosított jogoknak túlbuzgó őrévé. S ezért sikerült Fabernek az 1523-iki berni szövetséggyűlésen (Tagsatzung)[2]) kivinni Zwingli elfogatását azon esetben, ha Zürichből eltávozik. Luzern pedig kapva e határozaton Zwinglit in effigie megégeti.

A szövetséggyűlések különben, mint ahol a katholikus kantonok szavazattöbbséggel birtak, nem szüntek meg határozatokat hozni az uj hit és követői ellen. Igy az 1524-ben Zugban tartott szövetséggyűlés a pápa lelkes hangú brevejének hatása alatt kijelenti, hogy »ha Zürich velünk nem tart, a szövetségből kizáratik«. Ugyanez évben Luzernben megtartott szövetséggyűlés eltiltja Zwingli műveinek olvasását, az egyházi szokások elleni izgatást és a képromboló Hottingert megégeti. 1526 május 21-én pedig Badenben — Zürich kizárásával — a 12 kanton vitaülést rendezett, amelynek előkészítője a hires, mindenre kész Eck János ingolstadti tanár volt. E gyűlés célja a régi hit legnagyobb ellenségének, Zwinglinek, minden úton-módon való elhallgattatása volt. Épen ezért a zürichi tanács nem eresztette el mesterét, mert jól tudta, hogy életére törnek.[3])

[1]) Ezekhez részben Freiburg és Solothurn is csatlakozott.

[2]) *Tagsatzungok* a 13 valódi kantonnak olyan gyűlései vottak, amelyeken a szövetségesek a külpolitika fontosabb kérdéseiben együttesen jártak el. Ez kötötte idegen hatalmakkal a szerződéseket, izent háborút, vezette a békealkudozásokat, tárgyalt idegen követekkel stb. De minthogy ez valósággal souverain államok kongresszusa volt, egy mindenkire kötelező szövetségalkotmány hiányában határozatait az egyes kantonok tetszésük szerint vetették el vagy hajtották végre.

[3]) L. *Zwingli*: Opora II. 570. és köv. ll.

A vallási kérdések kapcsán előtérbe nyomuló szélsőséges állapotok talán még se kerültek volna oly korán nyìlt összeütközésre, hogyha az egyes kantonoknak nem lettek volna összetűzésre alkalmas érintkezési pontjaik. Az ellentétek legalkalmasabb találkozási pontjaiúl azonban ott voltak *a közös uradalmak* (gemeine Herrschaft) és *helytartóságok* (Vogtei).[1]) Ezen közös uradalmak és helytartóságok a szövetséges kantonok közös hódítmányai voltak, amelyeken szövetséglevelük értelmében osztozkodtak. Tulajdonképen épen ezen közös céllal és vérrel szerzett területeknek kellett volna az összetartozás érzését és a szövetkezés szükségét ébren tartani; e helyett azonban épen ezek lettek az összeütközés fészkei.

Az öt őskanton ugyanis egyáltalában nem tűrte, hogy az ő alattvalói az ilyen közös uradalmakban kaput nyissanak az előttük megvetett és gyülölt ujtannak s ezért követőit a legszigorúbban bűntette: megbirságolta, száműzte,

[1]) A reformáció idején a svájci Eidgenossenschaft a következő, egymástól jogilag lényegesen különböző tagokból állott. Első helyen állt a 13 *valódi kanton:* a 4 Waldstätte, u. m. Uri, Schwyz, Unterwalden, Luzern, továbbá: Zürich, Glarus, Zug, Bern, Freiburg, Solothurn, Basel, Schaffhausen és Appenzell. Ezek egymással teljesen egyenrangú és egyenként önálló szövetségesek voltak. Csak ezeknek volt a Bundestag ülésein helyük és szavazatuk. Ők osztották szét az idegen szolgálatokért kapott zsoldot és osztozkodtak az elfoglalt területeken.

E 13 kantonon kívül voltak még u. n. *„zugewandten Orte“*-k, csatlakozott tagok. Ezek az Eidgenossenschaft védelme alatt állottak s protektoraikat hadban segíteni tartoztak, anélkül azonban, hogy ezért pl. egy szerencsés háború békekötése alkalmával területet vagy harcost kaptak volna. Belső ügyeiket ánállóan vezethették köztársasági, vagy monarchikus kormányforma szerint. Ilyenek voltak: Wallis, Graübünden foederativ jellegüek; négy város: Biel, Szt. Gallen, Rotweil és Mühlhausen; továbbá a szt. galleni és engelbergi apátság, a neuenburgi és toggenburgi grófság és az Austriától elszakadt Rappenswill, amely három Waldstätte és Glarus védnöksége alá adta magát. Ezen kapcsolt helyek jogviszonya az Eidgenossenschafthoz kevéssé volt szabályozva, mintegy féljogú tagok voltak ezek és legfőbb vágyuk az volt, hogy a szövetségnek teljes jogú tagjai, önálló kantonai lehessenek, amint ez Appenzellnek 1513-ban sikerült.

Végűl forma szerinti *alattvalók* voltak a közös uradalmak, (gemeine Herrschaft) a helytartóságok (Vogtei) és a szabad uradalmak, (freie Aemter) lakósai. Ezek meghódított területek voltak két, három, sőt nem egyszer hét, nyolc kanton kormányzása alatt.

toronyba vettette vagy megvesszőztette. Az evangélíum követőit felhasított nyelvvel elűzték, vagy kivégezték. Az ujtan minden könyvét, az ó- és ujtestamentumot elszedték.[1])

A katholikus kantonok e tűrelmetlen eljárásával szemben Zürich és Bern a közös uradalmakra nézve méltányos szerződést kötöttek. Ennek értelmében a közös uradalmakban és helytartóságokban, amelyek részben őket is megilletik, azon egyházközségeket, amelyek szavazattöbbséggel az evangélium követését határozzák el, ezen elhatározásukban semmiféle ürügy alatt megakadályozni nem szabad.

Az uralmat gyakorló kantonoknak e végletet feltüntető pártállása természetesen az uradalmaknak szabad csatlakozásra adott jogot. És csakugyan a zürich-berni határozat hatása alatt Reinthalban és Thurgauban[2]) mozgolódni kezdtek az elnyomott evangélikusok, amely mozgolódásnak vallásos szinezete mellett az a politikai tendenciája is volt, hogy szerettek volna legalább is az u. n. csatlakozott helyek (Zugewandten Orte) közé lépni. Az öt kanton érezte, hogy ily általános és sokfelől támogatott mozgalom erőszakos elnyomására gyenge; azért 1528 november 30-án a fenhatóságuk alá tartozó helytartóságok községeinek bíráit és követeit egybehívták és figyelmeztették őket az eretnekség káros hatására s arra, hogy azoktól, akiknek engedelmeskedni tartoznak, ne különitsék el magukat hit dolgában. Ezen a gyűlésen azonban Zürich és Bern követei is — bár hivatlanúl — megjelentek s az ő buzdító beszédeiknek hatása alatt döntés nélkül oszlott szét a gyűlés. Nem sokára azonban Reinthalban egy evangéliumi többség alakult ki, amely Zürich és Bern erejében bízva elhatározta, hogy az evangélium mellett minden körülmények között kitart.

Még egy másik eset történt, amely nemcsak az őskantonok tekintélyét ásta alá, de pártszenvedélyük nagyságára is világot vet. Mikor ugyanis Bern a zürichi irány elfogadása után a maga területén a reformáció szellemében rendszabályokat hozott: különösen az interlachani kolostor eltörlése által nagy háborgást idézett fel. Katholikus alattvalói fellá-

[1]) *Ranke:* Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reform. 323. l.
[2]) E két gemeine Herschaft-on 7 kanton osztozkodott.

zadtak és segítséget is kértek Unterwaldentől. Az unterwaldeniek ezen meghívást elfogadva kibontott zászlókkal szövetségesük területére törtek. Bern azonban a támadást visszaverte és alattvalóit a rendszabályok elfogadására és engedelmességre szoritotta.

Unterwaldennek eme szövetséges társa ellen való segélynyujtása a régi szövetségjog nyilt megsértése volt. Minden polgárváros és az uj hitet követő kantonok e sérelmet a legnagyobb szigorúsággal itélték el és Unterwalden megbüntetését követelték. A vele egy követ fujó 4 katholikus kanton azonban ez egyszer hajlandó volt még neki megbocsátani. Ámde Zürich és Bern semmi áron sem állottak el a sérelem megbüntetésétől.

Igy a legellentétesebb érdekek összeütközése által szitott pártszenvedély, egy hazafias reform mozgalom és a kor méhében rejlő vallási ellentét miatt Svájc testvérháború küszöbén állott.

Hogy a zwinglianus kantonok, különösen Zürich, bátran néztek elébe az őskantonokkal vivandó háborúnak, annak oka nemcsak az volt, mert érezték, hogy a korszellem egyre jobban buzogó ereje az ő táborukban sátorozik, hanem bíztak annak a szövetségnek az erejében is, amely a »tiszta evangélium« védelmére a reformációt befogadott városok egyesüléséből, az öt őskanton egygyé lett erejével szemben alakult. Zürich ugyanis, mivel »közösen könnyebben emelkedhetnek a Krisztus ellenségei felé«, mindjárt Zwingli tanainak első elterjedése idején gondoskodott arról, hogy a politikailag is súlylyal biró városok az uj hit védelmére tömörüljenek. Igy jött létre az u. n. *»christliche Burgrecht«*, vagyis a Zwlngli tanait befogadott városoknak közös vallásuk védelmére kötött szövetsége. Ilyen szövetséget először Zürich Constanzcal létesített, amelybe reformálásuk idején beléptek: Bern, Basel, St. Gallen, Biel, Mühlhausen stb.

Az öt őskanton az evangélikusok egyre növekvő táborával szemben gyöngének érezte magát s ezért 1529 januárjában a Luzernben tartott gyülésen kimondotta, hogy »mivel Zürich és Bern a frigytársaságon belől és kivül segítség után jár, amely Thurgaut és Reinthalt fenyegeti és a katholikus kantonokat körülzárja«, Ferdinánd királylyal, annak ismételt

felszólítására, hitük épségben tartása miatt *minden politikai cél nélkül* szövetséget köt.

E szövetkezésekkel a régi szövetségjognak legnagyobb tiszteletet igénylő passzusa került a kantonok sarka alá. S bár az ősi jogon elkövetett sérelem mindkét részről kétségtelen megállapítható: e szövetkezéseknek a frigytársaság függetlenségére való hatása mégis nagyon elütő természetű volt. Mig ugyanis a reformált városok szövetkezése a köztársaságra nézve a délnémet városok gravitálása folytán nem hogy veszedelmes, de egyenesen előnyös volt, addig a katholikus kantonoknak Ferdinánddal alkotott ligája nemcsak a szövetségjoggal, de a traditioval, az Eidgenossenschaft eszméjével is ellenkezett. A frigytársaságra nézve t. i. megalakulásától kezdve életkérdés volt, hogy a Habsburgok politikáját magától minél távolabb tartsa.

A katholikus kantonokat azonban a fékevesztett vallási düh és a létkérdésükkel magyarázott conservativ felfogás nem tartotta vissza a Habsburg-szövetségtől. 1529 februárjában kötötték azt meg Feldkirchben, amelynek értelmében Ferdinánd király 6000 gyalog és 4000 lovas kiállítására és lőszerekkel való ellátására kötelezte magát. S bár Ferdinánd úgy értesítette a reformált kantonokat, hogy közte és az őskantonok közt létrejött egyezségnek csak békés és defensiv jellege van, mindamellett köztudomású volt, hogy mindaz, amit az Eidgenossenschaft területén belől hódítanak az öt kantoné marad, a külső hódítások pedig Ferdinánd birtokába mennek.

Figyelemre méltó, hogy ez a speieri birodalmi gyűlés napjaiban történt, ahol a katholikus többség által a püspöki hatóság helyreállítása határoztatott, amely határozatra azután a nevezetes protestáció lett a válasz. Minthogy pedig ezt a protestációt 1 választó: a szász, 5 fejedelem és 14 város aláírta: a német birodalomban is egy fenyegető protestáns kissebbség támadt; úgy, hogy e tiltakozás után Ferdinánd nemcsak az őskantonokkal kötött szövetséget igyekezett megerősíteni, hanem arra törekedett, hogy a délnémet tartományok is belépjenek a ligába. Ez a törekvés pedig az egységében már is megbomlott svájci szövetséget épen nagy veszedelemmel fenyegette.

Láthatjuk tehát, hogy a kis hegyi kantonok egy nagy érdekek által vezetett uralkodónak könnyen lehettek eszközei arra, hogy a frigytársaság ügyeibe beavafkozzék s hogy a régi fenhatóság visszaszerzését a Habsburgokban felébressze. A református városok szövetsége (Burgrecht) pedig nemcsak a lelkiismereti szabadság zászlóvivője, de a nemzeti szabadságnak, a frigytársaság érdekeinek és a történelmi mult hagyományain alapuló osztrákellenes érzelemnek is képviselője.

E szövetségek és a mindennapos súlyos összeütközések gyorsan szitották az ellenállás tüzét. És ami a fő, nem maradtak csupán a kölcsönös szidalmazásoknál, gúnyiratoknál és gúnyneveknél, sőt a kisebbszerű verekedéseknél sem, hanem a türelmüket teljesen elvesztett, fanatikus hegyi kantonok a református kantonokkal való paritást teljesen feledve: azoknak ujhitű polgárait minden tiltakozás dacára keményen megbüntették, sőt nem egyszer ki is végeztették. Igy járt a baratok és apácák ellen prédikáló Mesberg Henrik, akit vizbe fojtottak; így Nagel Hans, akit Zwingli tanainak terjesztése miatt megégettek.

És mindezekre ráadásúl megtörtént, hogy mikor a polgárvárosok követei még egyszer megkisértették szövetséges társaikat a Ferdinánddal való szövetségtől eltéríteni: ott békés fogadtatás helyett a legvadabb gyűlöletben részesültek, címereiket akasztófára függesztve találták s tiszteséges fogadtatás helyett az eretnekek minden csúfsággal illetett sorsára jutottak.

Ezzel betelt a pohár. A szövetségjog megsértésének kölcsönös vádja, türelmetlenség egyfelől, az uj hit terjedési szabadságának követelése másfelől, az anyagi és vallási érdekek szoros társulása a hegyek közt és mindenek felett a kölcsönös bizalomnak, sőt a személybiztonságnak is egyre fokozódó hiánya arra a pontra juttatták a svájci szövetség békéjét, amelyet már csak egy hajszál választ el a háborútól.

A béke e gyönge korlátjának leomlására pedig nem kellett soká várni. Elvégezte azt a szerencsétlen Kaiser Jakab esete. Az uj hit e vándor prédikátora ugyanis időnként Oberkirchbe (Gasterland), ahova lelkésznek választották, eljárt, hogy az evangéliumi istentiszteletet ellássa. Egy ilyen

útja közben Uznachnál hirtelen elfogták, Schwyzbe vitték s Zürich és Glarus minden tiltakozása ellenére is jogtalanúl biróság elé állították, halálra itélték és minden tétovázás nélkül máglyán égették el.

Mivel Zürich már előbb tudtára adta Schwyznek, hogy bosszút fog állani, ha papjukat és az uj hit követőit különösen a közös területeken bántódás éri: Kaiser kivégeztetése jel volt a harc kitörésére, annál is inkább, mert hire járt, hogy az osztrákok már buzgón toborozzák embereiket a reformált kantonok elnyomására.

Erre a zürichi tanács az élelmiszerek szállítását a hegyi kantonokba megszüntette, minden érintkezést velük megszakított és Zwingli haditerve szerint haladéktalanúl kimondta a háborút előbb Schwyz, majd a többi városok hozzájárulásával az összes katholikus kantonok ellen.

1529 junius 5-én vonult ki az első zürichi zászlóalj, hogy a közös uradalmakat a régi hit véres visszaállításától megőrízze; nem sokára egy másik követte Thurgauba és Reinthalba; egy harmadik pedig Gasterlandban a schwyzi részt szállotta meg, hogy Kaiser jogtalan és igazságtalan kivégeztetését megtorolja. Bernt az unterwaldeniek megbosszúlása 5000 ember kiállítására késztette; hasonlóképen elküldték segélycsapataikat a Burgrecht tagjai: Basel, St. Gallen, Mühlhausen stb. is.

E hírre az őskantonok is gyülekeztek a bodeni Baarnál, úgyhogy junius 9-én már egymással szemben állott a szövetségesek hada. Békéről úgy látszott szó sem lehetett. »Annyira gyülölik egymást, — mondá már jó előre Ferdinánd király — hogy mást, mint tettlegességet, nem lehet tőlük várni«.

Az evangélisták a harctéren határozottan túlsúlyban voltak s még ezen felül »a zürichi sereg nem találta párját«. Csupa derék emberekből állott, kik a reformációt azon erkölcsi komolysággal fogták fel, melyet Zwingli hirdetett. Örömlányokat nem tűrtek, a kockajáték száműzve volt; a szórakozásuk testgyakorlatból, ugrásból és kődobálásból állott.[1]) Zwingli, bár mint prédikátort felmentette a tanács,

[1]) Ranke: i. m. 330. l.

maga is a harcosok közé állott: önként lóra űlt és vállára vette az alabárdot. Ő volt a háború lelke, valamint létrehozója is.

Zwingli a győzelem biztos reményében élt, látva mind jobbnn szaporodó seregét. Békéről hallani sem akart, mert szilárd meggyőződése volt, hogy csakis teljes győzelem által valósíthatja meg a hazája és egyháza érdekében kitüzött hatalmas célokat. Le kell mondani a zsoldos szolgálatról, az évjáradékokról és meg kell engedni az evangélium szabad hirdetését mindenütt: ez lehet csak a béke ára, mert csak ez biztosíthatja a svájci szövetség függetlenségét, fenmaradását, politikai és társadalmi egységes, egészséges fejlődését. »Ne hajtsatok könyörgésükre addig, amig az igazság nincs helyreállítva, — biztatta híveit. S ha az igazság parancsszava szerint viseljük a háborut, akkor az előnyösebb lesz, mint bármikor viselt háború s oly tetteket viszünk végbe, melyek Isten és a városok dicsőségét még századok multán is hirdetik«.

Lehetetlen, hogy Zwinglinek eme mindenáron harcot kivánó felfogásával szemben fel ne támadjon bennünk az a kérdés, hogy csakugyan méltó volt-e a nagy reformátorhoz egy testvérháború ily erélyes követelése? Erre Zwingli egyéniségében és a harc kitörésének okában találjuk meg a választ. És ne feledjük, hogy az igazság megkivánja, miszerint az embert a maga korából magyarázzuk. Hagenbach a többek között így jellemzi Zwinglit: »Az észnek nyugodt és mindent megfontoló ereje az, amit Zwinglinél kifejlődve találunk. Zwingli világi pap, aki korán tanulta az élet földi viszonyait természetes, praktikus oldaláról felfogni. És Zwingliben a háború óhajtásánál is inkább az értelmesen megfontoló, a rögtöni cselekvésre ösztönző, praktikus erény mutatkozik, mely Istenben való bizodalmában elvállalja a felelősséget a felett, amire saját ereje által vállalkozott, ha az igazság érzésétől és erkölcsi lelkesedéstől indíttatva egy látható harcba ragadtatik is«.[1]) És ha egy ilyen mély meggyőződésű, hitéért tanuságot tenni bármikor kész férfi erős elhatározását látjuk, lehetetlen nem hinnünk azt, hogy ez

[1]) Hagenbach: i. m. 402. l.

összeütközésnek nemcsak kikerülhetetlenségéről, de áldásos következményei felől is a leghatározottabban meg ne lett volna győződve. Zwingli is habár fájlalta egy háború szomorú következményeit: sokkal többet várt egy szerencsés érvágástól, mely a vallásával egyformán szeretett hazájának életét menti meg, mint a zsold és provisio dicstelen bukást hozó következményétől. Sokkal lelketlenebb árulás volt a szövetséggel szemben Svájc erejét, becsületét külföldi csatatereken, szolgai fizetésért, önző — leginkább partiális — érdekekért eljátszani, mint Zwinglinek az a törekvése, hogy egy valláspolitikai reformáció által — ha másképen nem — kényszer alkalmazásával[1]) biztosítsa Svájc belső fejlődését és jólétét. Innen van, hogy Zwingli mindig energikus intézkedésekre sarkalta a zürichi kormányt és népet, hogy maga rajzolta le a csatatervet és személyesen harcolt, amikor az ellenféllel szembe kellett állania. »Életét tette kockára, hogy hazáját képtelen állapotából kiragadja és egy egészséges, tisztességes politika útját egyengesse«.[1])

Ha csak Zwinglitől és az őt buzgón követő zürichiektől függött volna minden, akkor a teljes győzelem kivívásáig nem is lett volna béke. Azonban voltak az evangélisták táborában más elemek is, akik nem is tartották Zürich módjára olyan elkerülhetetlennek a háborút és még azonkívül más szempontok által is vezéreltettek. Ezek illő feltételek mellett könnyen hajoltak békére. Erre pedig az alkalom az utolsó pillanatban megérkezett. A zürichiek felvonulása közben ugyanis, amikor az előhad ütközetre készen már át akarta lépni a határt: megjelent Aebli, a glarusi főbíró, »erősen ősszövetségi érzelmű« ember és könnyezve mondta el, hogy azokkal, akikkel most szemközt állanak, mennyi jó és balsorsban éltek együtt: hát miért ontanának testvérvért? E köztekintélyben álló, derék ember szavára, »aki alapjában véve azokat a nézeteket táplálta, amelyek Zürichben uralkodtak«, általánosan hallgatni kezdtek. Csak Zwinglinek nem tetszett a váratlan fordulat s mikor látta, hogy Aebli beszédére várakozó álláspontot foglalnak el, így szólt a főbíróhoz: »Főbíró barátom, te Istennek számolsz be ezen

[1]) Joh. Dirauer: i. m. 473. l.

közvetitésed miatt. A meddig az ellenség tehetetlen és készületlen, szép szavakkal hiteget. De majd ha ők is harcra készen állanak velünk szemben: nem kimélnek minket s miértünk nem fog majd senki sem közbenjárni«. A háborúnak az utolsó órában való ezen meghiusulása különösen azért esett Zwinglinek rosszúl, mert az őskantonok az igért segítséget nem kapták meg Ferdinándtól.

Elvégre is a békepárt győzött annál is inkább, mivel Bern — nem tartván méltányosnak Zwingli ajánlatait — lemondott a segélynyujtásról, mert szerinte nem szabad egyes helyek kormányügyeibe annyira beavatkozni.

Az aaraui alkudozások eredménye azután az lett, hogy az őskantonoknak fel kellett bontani a Ferdinánddal kötött szövetséget; bele kellett egyezniök, hogy a közös uradalmakban a hívők többsége határozza meg a követendő hitet s hogy a zürichiek hadiköltségét megtéritik; megigérték továbbá az evangélium gyalázóinak megbűntetését.

Ha pedig ezen békepontokat a hegyi kantonok meg nem tartanák, velök a kereskedelmet s az élelmiszerek szállitását a reformált városok megszüntetik. Ez volt a békekötésnek az őskantonokra nézve legveszedelmesebb pontja.

Ezen úgynevezett első kappeli béke (1529. junius 25.), ha messze állott is Zwinglinek eredeti céljától, tagadhatatlanúl előnyös volt az evangélikusokra, mert az uj hit terjedésének tágabb kaput nyitott. És mihamar mutatkozott is az eredmény. A közös uradalmakban egymásután alakult ki Zürich és Bern védelme alatt az evangéliumi többség. »Isten igéje szaporodott« — mondja Bullinger.

Az evangéliumi majoritás került egyed uralomra ettől kezdve Thurgauban, Wettingenben, Toggenburgban és teljes mértékben csak most Glarusban, Schaffhausenben stb.

A zwinglianizmus és az azt befogadott kantonok erejét azonban mi sem bizonyítja jobban, mint a st. galleni apátság esete. Maga St. Gallen, mint láttuk, már régebben befogadta az uj hitet, vidékén azonban a st. galleni apát az uj tan terjedését megakadályozta. Ő ugyanis St. Gallen és vidékének mintegy fejedelme volt;[1]) védőjogot azonban

[1]) Monarchikus »zugewandten Orte«.

Zürich, Glarus, Luzérn és Schwyz gyakoroltak felette. Mikor Geisberger apát meghalt, a két evangélikus kanton semmiáron sem akart egy uj apát választásába beleegyezni s természetesen azon helyiségekhez csatlakoztak, amelyek ellenezték a szerzetesek kívánságst. És csakugyan hiába próbálták a szerzetesek Schwyz, Luzern, a pápa és a császár helybenhagyásával megejteni a választást: a vidéki helységek Zürichhel egyetértve országos rendeletet hoztak, melyszerint ezentúl a kormányzást egy 12 tagú tanács gyakorolja egy kapitánynyal az élén, akinek pedig addig nem kell engedelmeskedni, amig meg nem esküszik arra, hogy a templom híveit Isten igéje mellett hagyja. Mindezekre ráadásúl az apátság jobbágyait önhatalmúlag felszabadították, hogy annál könnyebben áttérjenek az evangéliumi hitre.

Az előnyös kappeli béke és a zwinglianismusnak reákövetkező gyors terjedése úgy látszott, hogy a reformációnak egyenes útját mutatja Svájcban. A béke feltételeinek komoly megtartása mellett azt is lehetett remélni, hogy a közös területek bevonása után talán — amint ezt Solothurn példája mutatta — az őskantonok csökönyös magatartása is megtörik, hogy határán a reformáció rohanó árja átcsap és így lassanként conservativ szelleme is elvész majd az újítás tengerében.

A hegyi kantonok összetartó ereje azonban nem csökkent. A kappeli béke pontjaiba sehogy sem tudtak beletörődni, mert az szerintük szégyenletes volt. Bántotta őket, hogy harc nélkül kellett elvükből, jogukból engedni. Épen ezért talán már a béke megkötésekor bosszúra gondoltak. Gúnyolódásuk beszüntetésére pedig még csak gondolni sem lehetett. A zürichieket és bernieket árulóknak, kalmár eretnekeknek, papjaikat kehelytolvajoknkk és lélekölőknek nevezték; Zwingliről azt állították a hegyek közt, hogy a lutheránusok istene.[1]) (Zwingli és Luther követőit természetesen nem tudták megkülönböztetni; az ő szemükben mind a kettő eretneket jelentett.)

Az őskantonok viselkedéseire és szándékára különben világot vet az a körülmény is, hogy bár a béke megköté-

[1]) Ranke i. m. 337. l.

sekor kiadták és elégették a Ferdinánddal kötött szerződést: titokban mégis alkudoztak Ausztriával. Továbbá az augsburgi gyűlésen megjelentek Luzern és Zug követei, ahol — mondják — a császár közelében laktak és vele irásban közlekedtek s a legkihivóbb módon tervezgették a református kantonok megtámadását Savoya, Reinland és a hegyek felől.

Ezek az állapotok bizony a svájci szövetség békéjét megint a legkomolyabban fenyegették.

Kisérletek a német és svájci reformáció egyesítésére. — Zwingli külpolitikája.

Amíg Svájcban az evangélium lángja a végsőig fokozta az ellentéteket: a németorszagi reformáció is nagy küzdelemben élt a császári és egyházi hatalommal. A reformáció által létrehozott eme kettős küzdelemnek azonban nagyon is elütő természete volt. Amíg ugyanis a svájci reformáció mellé a dogmatikus küzdelemhez nyomban hatalmas *politikai* vonatkozások járultak és meglehetősen gyors fejlődésben mihamar szembe állította a reformáció első ellenséges táborait, addig a németországi reformáció erősen theologiai szinezetén kivül leginkább *jogi* természetű volt.

Mindkét helyen volt egy katholikus többség s vele szemben egy győzelmesen előre haladó evangéliumi kisebbség, amely mindegyre veszedelmesebb lett az uralkodó katholikus pártra.

Mindjárt az első kappeli béke után azonban az általános európai politika, amely tulajdonképen *V. Károly* személyében összpontosult, a reformációra nézve kedvezőtlenűl kezdett alakulni. A pápa és a császár közt levő nyilt és feszült küzdelem ugyanis, amely pedig a reformációnak melegágya volt, a cambray-i béke után lankadt és a két nagy ellenfél között, különösen a lutheránusok nagy bajára, közeledést eredményezett. Ez a fordulat a reformáltak közt Németországban is fokozottabb tömörülést teremtett.

Mint láttuk a katholikus kantonok a császár öccsével már egyszer formális szerződésre léptek s vajjon most, amikor arra volt kilátás, hogy a császár végre valahára szabad kezet nyer, nem lehetett-e a legkomolyabban számítani arra az eshetőségre, hogy a svájci eretnekeknek leckét adandó, segitséget nyujt a hegyi kantonoknak?

Hogy ezt az eshetőséget a zwingliánusok csakhamar megérezték, mutatja az, hogy alig pár héttel a kappeli béke megkötése után már arról tárgyaltak, hogy Strassburgot is vonják be a »christliche Burgrecht«-be[1]) és általánosan tudták, hogy a többi sváb városok, mint Ulm, Memmingen, Lindau, Kempten, Biberach stb. is fel kivánták magukat vétetni a szövetségbe s miként Constanz, fokozatosan elszakadni a birodalom kötelékéből. 1529 julius 29-én Constanz pártolta is a birodalmi városoknak ezen kérését és maga Zwingli is beismerte azt az előnyt, amely e városok csatlakozása által bekövetkezik, mert — amint kifejté — e városok kitünó bástyáúl szolgálhatnak egy V. Károly császárral viselendő esetleges háború idején.

V. Károlynak Spanyolországból Németországba való visszatérése a »protestáltak«-at is gondolkodóba ejtette s különösen *Fülöp, hesseni tartománygróf*, a német reformáció politikai feje buzgólkodott legjobban egy a császár ellen létrehozandó evangéliumi coalition. E célból már az 1529. év elején tartott speieri országgyűlés fenyegető határozatával szemben véd- és dacszövetségre lépett a szászválasztóval, továbbá Nürnberg, Ulm és Strassburg városokkal »az isteni ige« miatt ellenök irányuló minden támadás ellen (1529 ápr. 22.) De, hogy »forradalmi egyházpolitikáját« keresztülvihesse, a legkomolyabban számított a zwingliánusok erejére is. Ezért levelezett gyakran Zwinglivel s ezért kivánkozott a »christliche Burgrecht«-nek is tagjává lenni. A sváb városok Svájccal való szövetkezését pedig mindenképen elősegítette. Jól tudta azonban Fülöp, hogy a svájci evangélikusok erejét csak úgy használhatja ki teljes mértékben, hogyha azt a dogmatikus külömbséget, amely a két reformátor közt különösen 1525 óta irodalmilag kifejlődött, valami módon sikerül kiegyenlítenie. Legalkalmasabbnak azt találta, hogy ha a két nagy reformátor személyes talál-

[1]) 1529 novemberében hesseni Fülöp tartománygrófnak ezt írja Zwingli: »Zürich, Bern und Basel stehe in der bewussten Handlung, wozu Strassburg noch nöthig sey«. — Közli *Dr. Christoph von Rommel*: Philipp der Grossmüthige Landgraf von Hessen. Giessen 1830. II. 233. l.

kozása által simíttatnak el az ellentétek, mert ez által a két nagy evangéliumi tábor minden nehézség nélkül egyesíthető.[1])

Egy ilyen békét munkáló értekezletre való meghívást csakugyan el is fogadtak úgy a lutheránus, mint a zwingliánus prédikátorok, — mint ők mondták a politikai helyzetre való különös tekintettel — s Luther és Zwingli is megigérték megjelenésüket. E nevezetes vitát 1529 október 1-én Marburgban meg is tartották.

A vita egészen az utolsó pontig — amelyet szándékosan hagytak utoljára — kedvezően haladt; az úrvacsorai tanra nézve azonban semmi körülmények közt se lehetett egyezséget létesíteni. Luther konokul ragaszkodott a »Hoc est corpus meum« szószerinti értelméhez és kijelenté, hogy a béküllésnek csak egy módja van s ez az, ha az ellenfél azt hiszi, a mit mi. Hiába citálta Zwingli felfogásának igazolására Szent János evangéliumából: »a lélek az, mely megelevenít, a test nem használ semmit« — Luther hajthatatlan maradt s könyörtelenül utasította vissza a könnyező Zwinglinek békejobbját.

Igy a marburgi vita ahelyett, hogy az óhajtott eredményt hozta volna meg: elkeseredést és ingerültséget szűlt. Mindkét fél azzal a meggyőződéssel tért haza, hogy a győzelem tulajdonképen az övé volt. Zwingli maga azt mondta a zürichi tanácsnak, hogy a wittenbergaiak engedtek volna és el is fogadták volna az ő felfogását, de Luther igen gőgösen és a lehető legbüszkébb módon viselkedett és minden alap nélküli álláspontját ránk akarta tukmálni. Minden főúrnak és úrnak, aki ezen a vitán résztvett az a közös véleménye, hogy benne (t. i. Lutherben) senki másnak nézete visszhangra nem talált, mert büszke a lelke. Mikor pedig Zwingli a vitáról hazatért, teljes meggyőződéssel írta Vadian barátjának: »Tőlünk megcáfoltatott, (t. i. Luther) úgy

[1]) Hogy Fülöp mennyire ügyelt arra, hogy Zwingli otthon ne maradjon, Bucerhez 1529 aug. 21-én intézett levele mutatja, a melyben őt arra kéri, sürgesse Zwingli és Okolampadius útrakelését. Ez meg is történik és Zwingli szept. 7-én már Bucernél van Strassburgban. — *Max Lenz*: Briefwechsel Landraf Philipp's des Grossmüthigen von Hessen mit Bucer. Leipzig, 1880. I. Th. 4., 6.

hogy maga a tartománygróf is velünk értett egyet, jóllehet a fejedelem az ő nézete kedvéért be nem ismerte«.

Hesseni Fülöp azonban az egyesítés e sikertelensége után sem mondott le a svájciakkal való szövetkezés gondolatáról. Neki a császár ellen intézendő gyors támadásnál szüksége volt a zwingliánusok erejére. Ezért Zwinglivel továbbra is fentartotta a jó barátságot, őt a vita után megdicsérte és nem soká így írt hozzá: »Ön nem kételkedhetik abban, hogy én állandóan az igazság mellett akarok maradni és ennek érdekében se a pápára, se a császárra, se Lutherre, vagy Melanchtonra nem adok semmit«.[1])

Fülöpöt úgy látszik a habsburg-császár ellen érzett határtalan gyűlölet és féktelén hatalmi vágy vezette.

Bármi módon egyesűlni és támadni mielőbb: e kettős gondolat irányitotta minden lépését. Vezérgondolata, amelyet a protestánsok között gondosan terjesztett, az volt, miszerint nem szabad engedni, hogy a császár lélegzethez jusson, mert ez az evangélisták végveszedelmét jelentené.

A tartománygróf tervének teljesen megnyerte Zwinglit,[2]) aki azután a svájci reformáltak szövetségében hathatósan igyekezett előmozdítani szándékát. A cél pedig az volt, hogy a török veszélyt, amely Magyarországot és Ausztriát a legkomolyabban fenyegette, egy V. Károly ellen intézendő hatalmas és sokoldalú támadásra használják ki. Ezért Fülöp minden eszközzel arra törekedett, hogy a császár ellensé-

[1]) Fülőp levele Zwinglihez 1530. január végén: »Ir dürft aber nit zweiflen an mir, ob Gott will, ich will bey der Warheit beständig bleiben und darum weder Papst, Kayser oder Luther, oder Melanchton darin ansehn; hoff auch mit der Zeit die übrigen Missbräuch in Besserung zu bringen. Dies wolt ich euch getreuer Meinung, mein Gemüth desto bas zu vernehmen, unangezeit nit lassen, wollet auch fördern dass die Marburger Handlung viel Förderung dringe, dann dem noch wie Pharao manche Feder entfallen wird«. Közli: *Dr. Christoph von Rommel*: Philipp der Grossmüthige Landgraf von Hessen. Giessen, 1830. II. 234—235. l.

[2]) Zwingli 1529 november 2-án ezt írja Fülöpnek: »Gnädiger liebster Herr, das ich so kintlich und fry zu U. G. schryb macht, das ich mich zu Gott versich, er habe U. G. zu grossen Dingen erwelt, die ich wohl gedencken, aber nit reden darff«. *Rommel*: i. m. II. 233. l.

geit támadásra, vagy legalább is arra bírja, hogy a birodalomba vezető útat zárják el előle.

Hogy mit tervezett Fülöp — írja Janssen — és hogy a szász választót mire akarta rávenni, kitünik azon gondoskodásból, amelyet Luther 1529 végén a választóhoz intézett ama szándékról, hogy a császár ellen háborúba induljon. »Még ha a császárnak az lenne is a szándéka, — írja Luther — hogy minden előzetes tanács és meghallgatás nélkül erőszakkal akarna az evangélium ellen menni, még akkor sem viselném jó lélekkel a háborút, mert az méltánytalan és a természetes igazság ellen való. A háborúba indulásnak és fegvverre kelésnek nem szabad megtörténnie, mert tettleges erőszak és elkerülhetetlen szükség nem forog fenn.[1]) Luther nagyon félt, hogy Fülöp botorul háborút kezd s hogy elhamarkodva veszélybe rántja a reformáció nagyhatalmú védőit és ezzel magát a hitújítás ügyét is.[2]) Ő a leghatározottabban ellenezte az offensiv, császár ingerlő politikát, mert jól tudta, hogy nem egy elgyöngült hatalommal, hanem a leghatalmasabb Habsburg császárral kellene a harcot felvenni, amely pedig aligha végződnék kedvező eredménynyel a németországi reformációra nézve.

Bár Luther felfogása következtében a császár elleni felkelést a szász választó is felségsértésnek és az evangéliummal össze nem egyeztethetőnek tartotta s így a támadás tervének megnyerni nem sikerült: Fülöp mindazonáltal ernyedetlenűl folytatta munkáját. Ha nem sikerült a két nagy evangéliumi tábornak egyesítése és a szász választó bevonása: megpróbálta a császárral politikai ellentétben levő külső hatalmak megnyerését. Kivitte, hogy a zürichi

[1]) Janssen: i. m. III. 157. l.

[2]) 1529 aug. 2. ezt írja Luther Brismann Jánosnak Fülöpről: »Invenis ille Hussiae inquietus est et cogitationibus aestuat. Dominus servavit nos ipso biennis a duobus maximis incendiis, quibus tota Germania flagrasset, nisi Deus noster misertus potenti et mirabili manu obstitisset et consilia turbasset. Ita undique nobis plus est periculi a nostris, quam ad adversariis«. *De Wette:* Martin Luther's Briefe. III. 491. Közli Janssen: i. m. 144. l. Ugyancsak ez időtájban Zwingli meg ezt írja Fülöpről a francia követnek: »Iuvenis quidem est puta 28 natus annos, sed super hanc aetatem prudens, magnanimus et constans. Apud illum possumus fere quicquid volummus«. Közli *Rommel*: i. m. II. 232. l.

tanács 1529 végén Collin Rudolf tanárt Velencébe küldte titkos követségbe azon utasítással, miszerint vegye rá a köztársaságot a »christliche Burgrecht«-be való belépésre s ezzel együtt arra, hogy szorosait zárja el a császári seregek elől. Velence azonban, mivel épen akkor kötött békét a császárral, az ajánlatot el nem fogadhatta. Mindamellett a doge bizalmasan tudtára adta a követnek, hogy háború esetén élelemmel, pénzzel, esetleg harcosokkal való támogatásukra is számithatnak.

Hasonlóképen jártak I. Ferenc francia királylyal is, aki csak néhány hónappal azelőtt esküdött meg a cambray-i békére s akinek fiai kezesekül V. Károly fogságában voltak. Ferenc kijelentette, hogy ilyen terv kivitelére az idő egyáltalában nem alkalmas s hogy a vállalat sikeréhez csak a jövőben lehet a talajt előkészíteni.

Igy a külföldi segítség reménye megdőlt, Salm Miklós hősiessége folytán Bécs ostroma is meghiusult: tehát Fülöp számításai minden irányban csütörtököt mondtak. Ő azonban nem hátrált. Komolyan bízott a közel jövő politikai helyzetének szerencsés alakulásában és remélte, hogy a török 1530 nyarán ismét visszajön.

Legfőbbképen pedig azzal biztatta magát, hogy a császárnak »legnagyobb halála az ő népe«: ezért magában Németországban igyekezett pártot csinálni. Célja volt a császár által elűzött Ulrik würtembergi hercegnek visszahelyezése a császár minden tiltakozása ellenére is. S ennek érdekében újólag nem szünt meg szövetségesek után látni. Legjobban a svájciakkal és a délnémet városokkal való szövetségen fáradozott. Úgyhogy a lutheránusok egyre fokozottabb aggodalommal látták Fülöp készülédeseit, amely különösen 1530 közepén öltött mindinkább komoly alakot.[1]) Ezért írja április 10-én Melanchton szomorúan Burkhart Ferencnek, a szász vicekancellárnak: »A gond és bánat e nyilt ügy miatt egészen megemészt. Határozottan állítom,

[1]) Bucer 1530 ápr. 22-én ezeket írja Zwinglihez: »Nur der Hesse wache über die öffentlichen Angelegenheiten, alle Uebrigen Seien im Schlaf; er bereite sorgfältig den Krieg«. *Zwingli,* Opera. III. 446.

hogy az Antiochus (t. i. Fülöp) minden erejével háborúra fegyverkezik«.

S Fülöp és a vele egyetértő zürichi tanács azon működtek, hogy a »christliche Burgrecht«-et a császár elleni actio komoly támaszának megnyerjék s ezért maga Fülöp, sőt würtembergi Ulrik is felkivánták magukat vétetni a szövetségbe. Bernnek azonban a Fülöppel való tervezgetés és vele együtt a birodalmi városoknak a szövetségbe való befogadása sehogy sem volt inyére. A tekintélyes Bern ugyanis érezte, hogy a vállalat sikerülése esetén legnagyobb előnye Zürichnek lesz és pedig főképen — az ő rovására.

Fülöp lázas működése közben nyilt meg az augsburgi birodalmi gyűlés, melynek tartama alatt 1530 julius 28-án Henrik braunsweigi herceggel a würtembergi Ulrik kiszabadítására kötött titkos szövetséget megújította és pár nap mulva Augsburgból titokban eltávozott azzal a határozott tervvel, hogy a következő év pünkösdje táján Henrikkel Frankfurt környékén egyesülve Würtembergbe betörjenek.

Augsburgból való távozása után Fülöp szorgosan készülődött nagy terveinek megvalósítására. 1530 október 10-én ezt írta Zwinglinek: »Azt akarom, hogy tavasszal a virágokkal fegyverek törjenek elő« és a mi szándékának komolysága mellett legtöbbet bizonyít, október 19-én már azt kivánta a zürichi tanácstól, hogy érte fegyverbe álljon, katonákat toborozzon, »mert senki sem tudja, hogy mikor támad az ellenfél«.

A svájciaknál még nagyobb gondot okozott azonban Fülöpnek a délnémet városok bizonytalan magatartása. E városok s köztük különösen Strassburg, föltétlen hívei voltak a reformációnak, de minthogy a Luther és a Zwingli-féle irány terjedésének mintegy határszélén, ütközési pontján állottak; reformálásuk se egységesen ment végbe. Nem egy esetben még inkább Zwinglinek a hatása volt rajtuk érezhető. Igy pl. Strassburg a birodalmi kormány minden figyelmeztetése dacára is eltörölte a ceremóniákat; eltávolította a képeket, oltárokat, sőt még az orgonákat is, a templom falát fehérre festették be, a misét pedig Ferdinánd és a birodalmi kormány minden figyelmeztetése dacára is beszüntették. Ehez járult, hogy a Conf. Augustana-t sem

írták alá, hanem külön hitvallást nyujtottak be, mi által az augsburgi birodalmi gyűlés határozatainak végrehajtásával megbízott birodalmi főtörvényszék tőlük még erélyesebben követelte, hogy térjenek vissza az egyház kebelébe; amit kereken megtagadtak. Ezen eljárásukért felelniök kellett s minthogy visszavonni semmi szin alatt sem akarták: úgy védték magukat, a hogy épen tudták. Legtermészetesebb volt, hogyha az Elszászban levő osztrák haderőre való tekintettel is Svájchoz közelednek. Ugyanilyen érdek sarkalta a svájci új hitüekkel való egyesülésre: Constanzot, Memmingent és Lindaut is.

A délnémet városokra nézve az lett volna a legnagyobb biztosítékot nyujtó, hogyha az egyesült nagy protestáns táborhoz csatlakozhatnak. Ezért az augsburgi birodalmi gyűlésen külön confessiot, az u. n. Confessio Tetropolitanat nyujtották be, amelynek elkészítésében különösen Bucer Márton strassburgi prédikátornak volt nagy szerepe. E confessio a leglényegesebb eltérésben: az úrvacsorai tanban Luther és Zwingli közt közvetítő állást foglalt el, amikor a 18-ik articulusban azt mondja: »Az Úr a szentségben saját igazi testét adja, úgyszintén igazi vérét is ételül és italul a lelkeknek, örök életül«. Láttuk már, hogy a marburgi colloquiumon egyedül az urvacsorai tan miatt nem jött létre egyezség a két reformátor között, ami azután az uj hit két nagy táborának egyesülését is meghiusította. Most a szükség ujabb kísérletet teremtett és pedig azok részéről, akikre nézve a két nagy evangéliumi párt egyesült ereje nyujthatott csak elegendő biztosítékot a császári hatalommal szemben. A délnémet városok ugyanis, egymagukban gyöngék voltak, de még Svájccal együtt is a császársággal szemben, Svájc nélkül a lutheránus táborhoz csatlakozva pedig megtörténhetett volna, hogy a segítségül küldött csapatok a nagy távolság miatt a városok csufos vereségére érkeztek volna. A Confessio Tetropolitánát épen az a politikai szükség szülte, amely az egyedüli garantiát ekkor a délnémet városok megvédésére a két protestáns tábor egyesítésében látta.

Ezért ismétli Bucer Luther kedvéért kétszer is az *„igaz“* szót, anélkül azonban, hogy e mellett a Zwingli által hir-

detett felfogás, az élvezet szellemi jelentősége egy csepp csorbát is szenvedne.

Most csak az volt a kérdés, hogy Bucer el tudja-e fogadtatni mindkét féllel felfogását?[1]) Először a békés természetü Melanchtonnak mutatta be, majd ennek kedvező beszéde után Lutherhez sietett. Luther bár teljesen magáévá nem tette, de el sem vetette Bucer felfogását, aminek *később* meg is lett az az eredménye, hogy a négy várost felvették a schmalkaldeni szövetségbe. A svájciak részéről azonban tana nem fogadtatott valami kedvezően. A békés Oekolompadius ugyan szeretettel figyelmébe ajánlotta Zwinglinek, ő azonban semmi körülmények közt sem tudta magáévá tenni azt a nézetet, hogy Krisztus testét a szájnak nyujtsák; az »igaz« szónak ismétlése pedig határozottan Luther felfogásának érvényesülését tüntette fel előtte. Most, miután a kocka közte és Luther közt elvettetett, Zwingli még makacsabbúl megmaradt felfogása mellett, mint a marburgi vita alatt Luther.

A délnémet városok kísérlete tehát nem sikerült s így kénytelenek voltak továbbra is a szövetkezés gondolatával foglalkozni. A közelség — s talán elszakadási szándékuk miatt — kezdettől fogva Svájchoz huztak[2]) s így természetes volt, ha Zwingli ösztönzésére hajlottak. Zwingli pedig 1530

[1]) Jellemző, hogy Fülöp Bucerhez és Sturm Jakabhoz írt levelében, (1531 január 25-én) azon kivánságának ad kifejezést, amikor Luther magyarázatát kivánja annak: »dass der Leib Christi auch dem Munde gegenwärtig sei«, miszerint igyekezzenek ezen pontra nézve Zwinglivel és Okolampadius-szal megegyezésre jutni, hogy így Lutherrel szemben közös álláspontot foglaljanak el. Bucer azonban Fülöpnek ezen levelére hamarosan (február 5) válaszol s azon aggodalmának ad kifejezést, hogy nem hiszi, miszerint Zwingli válaszolni fog levelére, épen azért kéri, küldje el Luthernek azon levelet, melyet továbbítás céljából már előbb hozzá küldött. Ebből is látható, hogy Bucer igen fontosnak tartotta, hogy legalább is a lutheránusokkal való szövetséget biztosítsa a birodalmi kormány támadásának minden percben kitett városok részére. — *Max Lenz:* Briefwechsel Landgraf Philipp's des Grossmüthigen von Hessen mit Bucer. Leipzig, 1880. Erster Theil 26–31. l.

[2]) Bucer és Capito, Strassburg reformátorai, résztvettek az 1528-iki berni értekezleten s jó ideig Zwingli felfogását osztották az úrvacsorai tanban. Nem soká csatlakozott Lindau, Memmingen, Ulm s több német város is.

szeptember 30-án ezt írta Salm Conrád ulmi prédikátornak: »A császár az egyház védelmének látszata alatt csak a városok elnyomását, szabadságuktól való megfosztását célozza. Gondoljátok meg, hogy pápaság, császárság mind a kettő Rómából ered. Károly császár egy tapasztalatlan, fiatal, babonás spanyol, akit mindenkinek a kárára emeltetek a trónra«. Ez a hang s a benne kifejezett szándék teljesen a Fülöp felfogását tükrözteti vissza, amely aztán 1530 november 18-án kifejezésre is jutott az által, hogy Fülöp Zürich, Basel és Strassburggal hat évre szóló szövetséget[1]) kötött, melyhez a többi délnémet városok csatlakozását is sürgették. Fülöp a saját szakállára tette ezt, de viszont a városokat is a szükség hajtotta, mert a protestáns fejedelmek még mindig vonakodtak azokkal szövetségre lépni, akik az úrvacsora tanában eltérő nézeten voltak.

E szövetség létrehozása Fülöpöt teljesen megerősítik a tavaszi támadás gondolatában s hova tovább Zwingli is mindjobban átadja magát merész politikai vágyainak. Most már úgy látszik ő is minden igyekezetével V. Károly letevésén munkálkodik s talán nem alaptalan Jansennek sejtése, amikor e helyzetről ezt mondja: »Nem csekélyebb forgott itt szóban, mint a német-római császárság szétrombolása után egy *evangéliumi császárság* felállítása.[2])

Erre mutat a szünet nélküli készülődés is. 1531 februárjában egy baseli gyűlésen a zürichi tanács figyelmeztette szövetségeseit, hogy most idejekorán kell a császárt szorítani, hogy hatalmának és gonosz törekvéseinek elejét vehessék. »Ha hagyjuk őt megtollasodni, kétségtelenül vesztünkre, leigázásunkra és elnyomásunkra tör«. Zwingli pedig így oktatta a gyűlést: »A pápaság elleni küzdelem a császárság elleni harccal függ össze, mert pápaság és császárság annyira egygyé van forrva, oly rokonok és egymásnak annyira le vannak kötelezve, hogy egyik a másik nélkül nem létezhetik. Azért aki megakarja szüntetni a pápaságot,

[1]) Itt »christliches Verständniss« a neve, ami amellett bizonyít, hogy ennek célja, hivatása nem esett minden tekintetben össze a »Burgrecht«-tel. Eidgenössischen Abschiede IV. 1514 l.

[2]) Janssen: i. m. 156 l.

annak le kell tenni a császárt s azután a pápával is így járni el. Minél jobban megerősödik az egyik, annál nagyobb hatalma és készültsége van a másiknak is«.[1] Zwingli tehát nemcsak a pápaság, de a császárság ellen is nyilt harcot hirdetett és jóllehet hazája sorsának intézésénél egy kicsit merész, de legtöbbször mégis mégfontoló és ha kellett, alkalmazkodó volt; külpolitikájában kifejezetten forradalmi. S hogy Zwinglinek és Fülöpnek készülődése ekkor mily komolyan haladt a megvalósulás felé, mutatja az, miszerint Meigret francia követ 1531 március végén egy zürichi követtel tartott tárgyalás után arra vállalkozott, hogy »mivel most minden a császár elleni háborúra irányul, amit a francia király igen szivesen lát, kérdezősködik királyánál, nem támogatná-e a zürichieket titokban pénzzel, mihelyt megkezdődnék a háború?«[2])

Minden jel arra vall tehát, hogy az augsburgi birodalmi gyűlés után a német és a svájci reformáció politikai fejei közös erővel törnek céljuk felé. Pedig hogy végcéljuk egyezett volna, azt hinnünk semmi szin alatt sem lehet. Amíg ugyanis Fülöp a német császárság aristokratikus érzelmektől áthatott, kiváltságos tagja volt, addig Zwingli minden izében köztársasági és demokrata. És ha Fülöp merész vágyainak csúcspontja egy »evangéliumi császárság« megteremtése volt német hegemónia alatt, Zwingli nagy álma csak egy hatalmas »evangéliumi köztársaság« létesítése lehetett a reformált kantonok, közelebbről Zürich vezetése alatt. S mondhatjuk, hogy Zwingli nagy ideájának a császári önkénytől szabadulni vágyó sváb városok gravitálása még adott némi reális alapot, mert hiszen ezen városok elszakadása a birodalomtól Basel példájára esetleg nagyobb rázkódtatás nélkül is megtörténhetett volna; Fülöp szertelen törekvése azonban a leghatalmasabb Habsburggal szemben már eleve meddő és sok tekintetben nevetséges volt. Az pedig, hogy a nagy reformátorban a vallási eszmék magas szárnyalása és a köztársasági hazafiság nemes hevülete ily messzemenő célokat ébresztettek, nem annyira meglepő és

[1]) Közli Bullinger: i. m. II. 342. l.
[2]) Eidgenössischen Abschiede IV. 934. l.

különös, mint Fülöpnek elérhetetlen, féktelen célja, amelyet leginkább a császár elleni határtalan bosszúvágy és gyülölet támasztott.

Fülöpnek habozásnélküli, támadó politikája, titokzatos, bizalmatlanságot keltő működése a német birodalom mérsékelt nagyjainak természetesen nem tetszett. A fejedelmek közt ugyanis nagyon el volt terjedve Luther felfogása, aki a protestáns hitért való fegyverfogásban lázadást látott a császár és a birodalom ellen: ezért a támadó politikától szigorúan tartózkodtak és védelemre is csak akkor határozták el magukat, amikor a császár szándéka rájuk nézve nagyon is veszedelmessé lehetett. Ez pedig az augsburgi birodalmi gyűlés katholikus többsége által hozott azon határozat folytán következett be, miszerint a lutheránusok térjenek vissza az egyház kebelébe és tanaiknak megitélését bízzák egy későbbi gyülésre. Ennek a protestáns fejedelmek semmi körülmények közt sem akarták magukat alávetni, de hogy a császár erőszakkal ne hajthassa végre rajtuk: a Fülöp céljaitól elütő és érdekeiknek jobban megfelelő egyesülésen gondolkoztak.[1]) Igy jött létre az u. n. *schmalkaldeni szövetség*. János Frigyes szász választó meghivására ugyanis 1530 december 31-én 6 fejedelem, 2 gróf és 11 birodalmi

[1]) János szász választó Augsburgból való közvetlen hazatérése után még úgy nyilatkozott, hogy nem védekezik a császár ellen, mivel ez az ő ura. De már 1530 novemberében azt írta a nürnbergieknek, hogy tanácsosai és doctorai egyhangúlag azon nézeten vannak, hogy a császár ellen meggondolás nélkül lehet védekezni. Luther, aki eleinte minden császárellenes actionak ellenzője volt, a jogászok egyhangú véleményének láttára szintén engedett álláspontjából és azt mondta, hogy ha a császár oly törvényt szabott, mely megengedi, hogy ezen esetben ellenálljanak neki, tűrje el a maga hozta törvényt. »Én nem tanácsolok, sem nem itélek azon törvény dolgában, megmaradok theologiámban«. Fülöp sem késett Luthert a császárral szemben feltámadt ellenállás jogosságáról meggyőzni: A császár épúgy megesküdött és fogadalmat tett nekünk — írja Luther — mint mi neki és mi nemcsak neki tettünk esküt, hanem a birodalomnak is. Ha tehát a császár nem tartja meg fogadalmát, hitvány személylyé alacsonyította le magát és nem tekinthető már többé császárnak, hanem békebontónak, mivel nem örökös, hanem választott császár. A császárnak nincs hatalma Szászországban a vallás felett. Fülöp levele Lutherhez 1530. október 21-én. Közli *Rommel*: i. m. 42—44. ll.

város Schmalkaldenben szövetségre lépett azon kimondott céllal, hogy ha a császártól biztatást nem kapnak arra nézve, hogy az augsburgi sérelmes határozatokat rajtuk nem hajtják végre, akkor a szövetségesek kölcsönösen ellátják egymást tanácscsal, támogatással és segítséggel.

János Frigyes ugyan felhívta Zürichet, Bernt és Baselt is a szövetségbe való belépésre, de kikötötte, hogy vagy a strassburgiak hitvallásához csatlakozzanak,[1]) vagy pedig a Confessio Augustana-hoz hasonló hitvallást tegyenek le, mert máskülönben a szövetkezés érdekében még tárgyalásokat sem folytathatnak.[2]) Ezt azonban a svájciak már csak azért sem tették, mert érezték, hogy ez a rajtuk kívül támadt szövetkezés Svájc magánérdekeinek, a köztársaság terjeszkedési eszméjének útjában áll. A felfogás és az érdekeknek ezen nagy különbségét fejezi ki Zwingli Salmnak Ulmba irott levelében, amikor a többek közt ezeket mondja: »Bármennyire is akarják a fejedelmek az evangélium pártolásának látszatát kelteni, visszahúzzák majd magukat, mihelyt észreveszik, hogy szabadságunk önkényüknek útjában áll«.[3])

Zwingli tehát idegenkedett olyan szövetségtől, amelyben Svájc nem foglalhat el uralkodó állást s amelyben a köztársaság szabad szelleme és terjeszkedési politikája nem érvényesülhetett. Az ő kifejezett törekvése mindig csak az volt, hogy a sváb városok lépjenek egymással és Svájccal szövetségre és mihelyt az alkalom megjön, szakadjanak el a birodalomtól s a vallási és a politikai tekintetben velük egyenlő törekvésű Svájc tagjaivá legyenek.[4])

[1]) . . . »dem Verkenntniss des Sacramentes halb, welches die Strassburger dem Kaiser auf dem Reichstag übergaben, sich anschliessen«. *Lenz:* i. m. 430. l.

[2]) Ez tulajdonképen Luther felfogása és akarata volt, a ki főképen az úrvacsorai tanban támadt különbség miatt engesztelhetetlen volt a zwingliánusok iránt. Bucer közbenjárására a Conf. Tetrapolitanat is csak azon reményben fogadta el a belépés alapjául, »hogy a Strassburgiak isten kegyelméből még helyes belátásra jutnak«.

[3]) *Lenz:* i. m. 429—430. ll.

[4]) Hogy Zwingli ezen politikai felfogásának tényleg mily komoly alapja volt, mutatja a sváb városok 1531 február végén Memmingenben tartott gyűlésének határozata, melyben az úrvacsorát is »ceremóniának«

Ez időpontban tehát a két protestáns tábor komoly egyesülését három, egymástól mereven különböző elvi ellentét tette lehetetlenné: a zwingliánusoknak a köztársaság javát munkáló törekvése; Fülöpnek vakmerő egyéni céljai s a császári tekintélyt tipró felfogása; és a schmalkaldeni szövetség tagjainak békés és defensiv természetű magatartása. Innen van, hogy Fülöp nem tudta megnyerni a schmalkaldeni szövetség tagjait a császár ellen intézendő gyors támadás eszméjének; ezért nem vették fel a schmalkaldeni szövetségbe, amely pedig csak »Isten igéjének megvédésére alakult, a zwingliánusokat; s a két nagy fél távolmaradásának lett aztán az az eredménye, hogy a birodalmi városok vonakodtak a majnamelléki Frankfurtban bemutatott hadi tervezetet aláírni azzal a megokolással, hogy ellenségeik körülöttük nagyon hatalmasok s ily távoli szövetségesek nem nyujtanak nekik elegendő segítséget.

Az evangéliumi coalitio megteremtése tehát újra nem sikerült. Nem csoda, hiszen sem a cél, sem a politikai szükség nem volt közös. Ilyen körülmények között csak egyetlen egy mód, a politikai kényszer teremthette volna meg a kivánt alakulást. És ez csak az esetben állhatott volna elő, hogyha a délnémet városok ereje nélkülözhetetlen lett volna a schmalkaldeni szövetségnek; így, mivel a városoknak kellő biztosítékot csak a svájciaknak a szövetségben való részvétele nyujthatott, a tőlük távol eső protestáns fejedelmek és városok szövetsége mellett, a zwingliánusokat is be kellett volna venni a schmalkaldeni szövetségbe. Minél kisebb volt azonban a politikai érdekközösség, annál makacsabbúl ragaszkodtak a reformátorok dogmatikus álláspontjukhoz.

tartják, mely csak egyenetlenkedéseket okoz a lutheránusok és zwingliánusok között. Bucer pedig aki a sváb városok tagságát a schmalkaldeni szövetségben nagyon féltette, így ír Blaurerhez, Esslingen papjának: »Man müsse Kräftig verhehlen und verläugnen, dass man mit Luther nicht in Allem übereinstimme: wie Strassburg müssen auch die anderen Städte, Ulm, Constanz, Esslingen so sehr als möglich es öffentlich aussprechen, man sei eins mit Luther«. *Kheim Th.*: Reformationsblätter der Reichsstadt Esslingen. Esslingen, 1860. Közli Janssen; i. m. 220. l.

Fülöpnek és Zwinglinek célja azonban nem változott, ők továbbra is megmaradtak közös törekvésük mellett. A törökveszély ismét komolyan foglalkoztatta a császárt s hogy egy belhábonínak elejét vegye, 1531 jul. 8-án kiadta a parancsot, miszerint az augsburgi határozatokat vallási ügyekben ne bolygassák; a protestáltaknak megigérte, hogy hitüket eltűri, de elvárja, hogy ők is eltűrjék a katholikus vallást. Fülöp azonban semmi áron sem akart lemondani arról az előnyről, melyet a törökveszedelem nyujtott.[1]) Vérmes reményei nem lankadtak s míg a császár a protestáns fejedelmekkel, különösen a szász választóval alkudozott, a zürichi tanács útján 1531 augusztusában újból felhívta a francia királyt, hogy szövetségesük, Ulrik herceg országának visszaszerzésében segédkezzék és támogassa mindazt, ami a császárnak és Ferdinándnak, az ő ellenségeinek, kárára lehet.[2])

Másrészről Zwingli is odaadó buzgalommal dolgozott tervei megvalósításán, melyek közül legelsőnek s a későbbiek megvalósításának elengedhetetlen feltételéül a katholikus kantonokkal való leszámolást tekintette. Erre mutat Fülöphöz szeptember 30-án, tehát a második kappeli csata előtt egy hónappal írt levele, melyből kitünik, hogy Zwingli nemcsak az összeütközést, de a győzelmet is biztosra vette: »Rövid idő múlva — írja — oly dolgokat jelentek nektek, amit szivesen hallgattok. Most még nem bízzuk a tollra«.[3])

Fülöpnek ez újabb támadási terve azonban megint füstbe ment, mert levelének kelte után alig pár napra Svájcban nagy és váratlan fordulat történt: az evangélikusok és a hegyi kantonok döntő összeütközése.

[1]) Tudjuk, hogy ez 1532-ben csakugyan be is következett, de Szolimán csak Kőszegig jutott el.

[2]) Erre a készülődésre vonatkozik Melanchtonnak Baumgartner barátjához írt levele: »Mihi quidem dubium non est, quin ad arma ventura res sit magis propter certorum hominum cupiditatem, quam propter Christum«. Corpus Reformatorum II. 492. l.

[3]) »Bald werde er ihm etliche Sachen schryben, die er jetzt noch nicht der Feder anvertrauen könne, die er gern hören würde, und die den Leuten, denen auch er Feynd sey, zuwider wären«. Rommel: i. m. II. 237. l.

Nem valószinütlen, hogy a szász választó is azért görditett a svájciak elébe akadályt a schmalkaldeni szövetségbe való belépésnél, mert a kantonok ismételt fegyveres összetűzése kikerülhetetlennek látszott s az evangélikus kantonoknak, mint szövetségeseiknek való segélynyujtás, veszedelmes következményeket vonhatott volna maga után. Meg kellett tehát várni az új mérkőzés eredményét annyival is inkább, mert a katholikus kantonok legyőzése a legszebb reményekre jogosíthatta volna fel a schmalkaldeni szövetség tagjait.

A zwinglianismus bukása.

Láttuk már, hogy az első kappeli béke távolról sem teremtette meg az állandó, régi jó békességet a szövetséges kantonok közt, mert a békekötéssel nem szünt meg az ok, amely a frigytársakat fegyverbe szólította.

A zwingliánusok a béke pontjait természetesen tágitóan magyarázták, a régi hit hívei pedig mindenáron az új tan szabad terjeszkedését előmozdító szerződési pontok érvénytelenítésén dolgoztak. És hogy a hegyi kantonok már a békekötés pillanatában mennyire nem voltak megelégedve, mutatja az, hogy nyomban a szerződés aláirása után a megállapított pontok ellen beszéltek és az evangéliumi tant továbbra is »veszedelmes dögvész«-nek hirdették. Az olyan összeütközések pedig, mint a minőt a szent-galleni apátság esetében láttunk, a különböző hitű kantonoknak mintegy erőpróbái voltak és csak fokozták azokat a titkos és nyilvános üldözéseket, amelyek a hegyek közt az új hit hívei ellen napirenden voltak.

A kappeli béke után ismét fokozatosan növekvő kisebb-nagyobb surlódások mellé azonban Zwingli pihenni nem tudó lelke révén egyre követelőbben lépett fel a reformált kantonok részéről az a törekvés, hogy a hegemonia a frigytársaság súlypontját tényleg képező városok kezébe tétessék le. Zwingli felfogása szerint ugyanis az igazságtalan és méltánytalan volt, hogy az erdei kantonok (Waldstätte), akik pedig a szövetséges háborúkban sokkal kevesebb katonával és pénzzel járultak a diadal kivivásához, mint a népes és gazdag városok: a győzelem előnyeiből nemcsak egyenlő részt kaptak, de összetartásuk folytán a szövetséggyűléseken szavazattöbbségükkel a közös ügyekre állandóan döntő befolyást is gyakoroltak. A gyöngébbek tehát ezen

egyenlő jogú helyzetükkel »csúfosan« visszaéltek. A svájci szövetség vezetése Zwingli szerint Zürichet és Bernt illeti meg, mint amely városok mindig a »legjobbat tették és a legerősebbek voltak«. »Fel kell bontani az őskantonokkal a szerződést — mondja — és őket vagy ki kell zárni a közös uradalmakból, vagy legalább a hegyeken innen új felosztást kell létesíteni; de minden esetre meg kell szüntetni többségüket«.

Zwingli törekvése tagadhatatlanul helyes volt, amikor a népes városokkal biró kantonoknak vezérszerepet szánt, mert a haladásra egyedül hivatott városok kétségtelenűl nagy lendületet adtak volna az egész frigytársaság fejlődésének, mihelyt a törvényes súlypont kezükbe tétetik le. Az bizonyos, hogy az őskantonok conservativ szelleme a svájci városok gyors haladásának kerékkötője volt. A természetes hegemonia békés megszerzése azonban a régi viszonyok szerint alkotott szövetségjog keretén belől lehetetlen volt akkor, amikor a vallási türelmetlenség már elrágta az ősi kötés minden szentségét. Ilyen körülmények közt a szövetséglevél sérelmes pontjait csak a reformált kantonok diadalmas kardja változtathatta volna meg.

Hogy a zwingliánus kantonok ereje nagyobb volt, mint a hegyi kantonoké, azt megmutatta az első kappeli mérkőzés. Ahoz azonban, hogy egy újabb mérkőzésnél a feltétlen diadal biztosítva legyen számukra, miként akkor, úgy most is az evangélikusok összes erőinek vasmarkú egyesítésére lett volna szükség.

Zwinglinek azonban magában Zürichben is küzdeni kellett ellentétes nézetekkel. A nagy tanácsban, amely az egyházi ügyeket vezette, még 1528 végén is voltak emberek, akik a régi szokásokhoz ragaszkodtak. Ez bizony azt mutatta, hogy ilyen gyökeres reform teljes megszilárditására nem igen elég 7—8 esztendő, mert az évtizedeken át egy vágáson haladókat nagyon nehéz megszokott útjokról a nélkül letériteni, hogy legalább egy részük ingadozóvá, kétkedővé ne legyen. Innen van, hogy nem egyszer szükségét érezték annak, miszerint a gyanus egyéneket a céhekben kihallgassák és megkérdezzék tőlük: hajlandók-e az úr asztalához járulni? A ki ezt megtagadta, kizáratott a tanácsból.

De még inkább támadtak az új rendnek, ha nem is nyilvános, de alattomos ellenségei, főképen a nemesi családok közt. Ezek nehezen tudtak megélhetésük könnyű eszközéről az évi adóról, a zsoldpénzről s az idegen szolgálattal járó más egyéb jövedelmekről lemondani s ezért holtig tartó ellenségei maradtak minden újításnak és a hegyi kantonokkal állandóan összeköttetésben voltak.

Nagyon természetes, hogy nemcsak Zürichben, de a frigytársaság más kantonaiban is sokaknak bukása esett az új szellem rovására, ha talán szorosan nem az volt is bukásuk oka.

Az ellenállás titkos terjesztői még inkábs működtek Bernben. E mellett, Bern még azért is tartózkodó volt a zwinglianismusnak nemcsak bel-, de külpolitikájával szemben is, mert érezte, hogy győzelem esetén a diadal oroszlánrésze az ügy első és rendíthetetlen harcosáé: Züriché lesz. Ezért huzódozott mindig Zwingli politikai céljainak nyilt és komoly támogatásától s ez vezette már az első kappeli béke létrejövetelének szorgalmazásánál is.

Zwingli célra törő lelke azonban amennyire csak lehetett az óvatos Bernt is bevonta nagy terveinek játékába. Igyekezett vele megkedveltetni a vezető szerep eszméjét, hogy a gyors támadás gondolatába annál könnyebben egyezzék bele.

Az evangélikus városok követeléseiket 3 pontban foglalták össze. 1. az őskantonok az istenkáromlókat büntessék meg; 2. azon szegény embereket, akiket hitük miatt házuk tájékáról elűztek, fogadják vissza; 3. a túlsó kantonokban tűrjék meg az innenső kantonok vallását. A városok ezen követeléseit azonban a katholikus kantonok kereken és sértő modorban visszautasították, mert ennek elfogadása egyértelmű lett volna a szövetség egész területén a zwinglianismus szabad gyakorlatának biztosításával. Már pedig nagyon jól tudta a tanácsban ülő nemesi párt, hogy a reformáció demokratikus szellemének befogadása által nemcsak egy evangélikus párt keletkezését kellett volna eltűrnie, hanem Zürich és Bern példájára a tanácsszéket is át kellett volna adni az új hit zászlóvivőinek. A katholikus vallás elhagyása tehát rájuk nézve a kormányzásról való lemon-

dást jelentette volna. A nemesi párt e legdrágább családi örökségét pedig csak vére hullásával volt hajlandó kibocsátani kezéből.

Az evangélikusok ultimatumának dacos és kihivó visszautasítása után Zwingli minden erejével egy második döntő támadás gyors megejtésén buzgólkodott. Meg volt győződve, hogy az első kappeli béke csak felfüggesztette a határozott megoldásra váró ügyet; Fülöp és a sváb városokkal való célja pedig mindenképen arra késztették, hogy minél előbb, még mielőtt a császár szabad kezet nyerne, számoljon le a hegyi kantonokkal s lehetőleg biztosítsa Svájc belső nyugalmát, hogy majd hazája és vallása külső érdekeinek megoldása idején ne kellessen a »havasi pásztor kunyhóktól« tartani. Ezen tervének természetesen megnyerte a mindig vele tartó zürichi tanácsot. Bernben azonban nem tudta befolyását annyira érvényesíteni, mert jóllehet a hivatalos Bern az új hitet követte, mindazonáltal a tanácsban volt egy conservativ kisebbség (Altegläubigen), amely hű maradt hitéhez és folytonosan szőtte az ellenállás szálait. Bern ugyan a sértő válasz megtorlását szükségesnek találta, de egy rögtöni támadás gondolatába nem tudta magát beleélni. A berniek megelégedtek azzal, hogy az őskantonok ellen először alkalmazzák azt a büntető eszközt, a mit a kappeli béke biztosított az evangélikusoknak, t. i. az élelmiszerek szállításának megtagadását. Ez természetesen Zwinglinek édes-kevés volt, mert ő tisztán látta a nyilt harc kikerülhetetlenségét, amely esetben az evangélikusoknak csakis a haladéknélküli szervezkedés és támadás válhatik hasznára. Tanácsára az 1531 május 12-iki gyűlésen Zürich csakugyan gyors támadást javasolt Bernnek, de az megmaradt régi felfogása mellett, amelyet azután a »szövetséges társak iránti tiszteletből« Zürich is elfogadott és tüstént foganatosított is.

Zwingli azonban nem szünt meg irásban és a szószékről újra meg újra hirdetni az ellenfél mozgolódását s a veszteglés káros voltát. Tervének kivitelére minden eszközt s módot felhasznált és különösen fontosnak tartotta, hogy Bernt megnyerje a haladéknélküli támadás eszméjének. E célból 1531 juniusában egy röpirat-félét írt ily-

címen: »Was Zürich und Bern not ze betrachten sye in dem fünförtischen Handel«.[1])

Ezen erőteljes, kifejező nyelven megírt művecske Zwinglinek mondhatni egész politikai programmját magában foglalja. Főgondolatai ezek: Csak az az állam érdemli meg, hogy saját rendelkezésű hadserege legyen, amely a fegyelmet és rendet fenn tudja tartani: »wer nit ein herr kan sin, ist billich dass er knecht sye«. Aki nem tud úr lenni, méltányos, hogy szolga legyen. Az őskantonok akadálytalanúl engedik, hogy a közös uradalmak, a várnagyságok mindenféle bűnt kövessenek el; más helyen a hatalom ilyen erőszakos visszaéléseket nem hagy büntetlenűl megtörténni. Ha tehát az őskantonok alattvalóik megbüntetésére gyöngék: akkor nem érdemlik meg, hogy hatalom legyen a kezükben. Továbbá: Zürich és Bern a frigytársaságnak fundamentumai, mert hatalmasabbak, mint a többi kantonok együttvéve. Az őskantonok egyenjogúsága nem tarthat sokáig; kell, hogy Zürich és Bern tényleges hatalmukhoz méltó befolyást nyerjenek a szövetség minden ügyében. Az őskantonokat azonban csak nagy hangjuknak korlátozása által lehet ártalmatlanokká tenni. Ennek pedig egyedüli módja a gyors és erélyes támadás.

Zwinglinek ezen riadóját, amely tulajdonképen csak az evangélikus városok számára iratott, a legnagyobb titokban kellett volna tartani[2]) és különösen a rögtöni támadás szándékát kellett volna a katholikus tábor fülétől szigorúan megőrízni. Ellenségeinek azonban volt gondjuk arra, hogy programmja titokban ne maradjon. Azt beszélték a hegyek közt, hogy Zwingli erőszakkal szándékozik téríteni s hogy 2—3 helységből csinál majd egyet. Az ilyen s ennél még kalandosabb hirek oly fenyegető szinben tüntették fel az evangélikusok törekvéseit, hogy miatta a katholikus kantonok mondhatni napról-napra önvédelemben álltak. Érezték gyöngeségüket a városokkal szemben, de épen ez tette nagygyá elszántságukat és növelte ellenállásuk erejét. Azt mondották, hogy az ősapák által vérhullatással szerzett

[1]) *Die eidgenössischen Abschiede* IV. I. b. 1041. l.
[2]) »den schreyber sol nieman anzeigen«.

örökséget, elődeik drága szerzeményét, amelyet két évszázadon át megtartottak és élveztek: az önkényuralom erősen fenyegeti. És csakhamar közfelfogássá lett, hogy nem annyira hitükért, mint inkább szabadságukért kell mostan harcra kelni.

Bern azon számitása, hogy az erdei kantonok nem bírják ki az élelemhiányt s az éhező nép majd engedékenységre kényszeríti a makacs kantonokat, szintén nem ütött be. Sőt épen az ellenkezője történt, amennyiben az élelemhiány minden odiuma a kivitelt beszüntető városokra szállt. A köznép mindenfelé azt beszélte, hogy a »keresztyénység örve alatt vonták el tőlük azon terményeket, amelyeket Isten növeszt«. Az éhező nép elkeseredett hangulatát a zsoldos vezérek természetesen nem mulasztották kihasználni.

Mikor pedig a zürichi tanács jogos eljárásának igazolására egy manifestumot bocsátott ki, amelyet az őskantonoknak is megküldött, a luzerni tanács azokat, akik elfogadták vagy másokkal közölték: árulóknak nyilvánitotta és kínpadra vonatta s egyszersmind figyelmeztette a városokat az élelmiszerek szállításának felszabadítására, amely szerintük méltánytalan és a szövetségi joggal össze nem egyeztethető. Zürich és a városok természetesen azzal feleltek, hogy ők csak a kappeli békében biztosított jogukkal élnek a sok szitkozódás miatt.

Az ősszövetségi viszonyt tehát megint a végső bomlás fenyegette. Hiába volt a strassburgi követek békéltető szándéka: az őskantonok szorongatott helyzete, a régen táplált türelmetlenség megújult ereje, az ősi eskü sárba taposása, az érdekek, a célok és érzelmek teljes szétválása és kitudja még mennyi rejtett ok ismét feltartóztathatatlanúl sodorták a frigytársakat Kappel felé. Nemcsak az evangéiikusok, hanem az őskantonok is gyakran gyűléseztek a helyzet megoldásának módjáról és már 1531 szeptemberében a luzerni gyűlésen ők is egy mielőbbi támadás mellett foglaltak állást. És ez a harcias hangulat a fokozódó élelmiszer szükség miatt napról-napra nőtt. »Nem lehet éhen veszni — hangzott mindenfelé — élelmiszereket kell szerezni, bármibe kerüljön is«.

A katholikus kantonok minden esetre érezték gyönge-

ségüket és egy elhamarkodott támadás veszedelmes következményeit, de épen ez a tudat teremtette meg a legszorosabb összetartást köztük és a legerélyesebb készülődést mindenfelé. S a mit a városok nem tudtak megtenni: tervük titokban tartását, azt ők a legteljesebb mértékben keresztülvitték. A mely napon az evangélikusok megtámadása köztük testet öltött: attól kezdve a hegyszorosokat szigorú őrizet alá vették, azon gyanus embert se ki, se be nem bocsátották, úgyhogy még Zwingli megbizott emberei sem vihették hirűl a készülődéseket.

Zwingli és a városok bizony mit sem tudtak a hegyi kantonok merész szándékáról. Zwingli ugyan jól tudta, hogy egy döntő mérkőzés kikerülhetetlen s épen e komoly meggyőződésből kifolyólag tanácsolta a városok részéről való támadást, de hogy ez a katholikus kantonok részéről következzék be előbb, arra igazán nem gondolhatott. Ő még mindig Bern megnyerésén fáradozott. Ha iratai nem hozták meg az óhajtott eredményt, megpróbált még egy utolsó módot. Bremgartenben titokban összejött néhány berni képviselővel, hogy velük Bern gyors megnyeréséről tanácskozzék, de bizony innen minden komolyabb biztatás nélkül, könnyezve kellett távozni a mesternek. Hiába mondta Zwingli, hogy a külügyi helyzet is kedvező, mert más országból nem várhatnak segítséget a katholikusok, hiába volt köztudomású, hogy a hegyi kantonok már régi idő óta nem gyarapodtak ágyuban, amitől pedig az újabb hadvezetésnél az eredmény elsősorban függ: Bern csak akkor hitte el, amikor az ősi hit szilárd falanxa az evangélikusok ellen harcra készen állt.

Október 9-én már egy luzerni csapat váratlanul átiépte a határt és pusztítva rontott a szabad birtokokra. 10-én pedig a Zugi tavon harcosokkal megrakott hajót lehetett látni, amelyek mindannyian a derékhad gyülekező helyére Zugba siettek. 11-én már együtt volt az őskantonok serege, összesen mintegy 8000 ember és miután kibontott zászlók alatt közösen megesküdtek: elszántan indultak legnagyobb ellenségük: Zürich felé.

Képzelhetjük a meglepetést, amely a zürichieket az ellenük vonuló katholikusok hallatára érte. Erre bizony leg-

kevésbé voltak elkészülve. A támadás oly gyors volt, hogy a zürichiek még az őskantonok felől vezető hegyi utakat se zárhatták el s az egyetlen védekezés csak a zürichi legénység azonnali táborba szólításában volt. A hegyi kantonok seregének Zugból való elindulása napján, tehát a legvégső pillanatban tűzték csak ki a nagy zászlót; de bizony távolról sem olyan lelkesedéssel seregletttek az alá, mint a mekkorát a váratlan veszély megkivánt volna. Most a válság pillanatában tünt ki, mennyire érvényesültek a titkos ellenhatások. A népes Zürich, ha az ügy iránti komoly buzgalommal igyekeztek volna polgárai táborba, talán egy fél nap alatt 9000—10000 harcost teremthetett volna elő, most pedig nem tett ki többet 2000 embernél a döntő ütközetbe menő nagy bandérium se.

Másodszor állt Kappelnél szemközt a szövetségesek hada. De mily változás áll előttünk! A katholikusok elszánt táborával szemben csak negyedrésznyi evangélista áll. Mind bátor, vitéz, hitéért meghalni örömest kész evangélista, igaz, de minden hiába, számuk csekély, soraik zavartak és még ezek felibe a mérséklet hiányzik. Maga Zwingli is kiment legkedvesebb híveivel papi minőségben a csatatérre. Azt hitte, hogy tüzes szavával oroszlánokká teheti a zürichieket. Nem használt semmit. A négyszerannyi ellenség a hamarkodva támadó zürichieket teljesen megsemmisítette.[1]) A zwinglianusok közül 500 ember esett el. Maga Zwingli, mikor Töning tüzérkapitány azt javasolta, hogy legalább addig várjanak, míg a gyülekező néppel kissé erősödik a tábor, ezt felelte: »Hogy illenék tétlenűl nézni az egyszerű, derék emberek lövöldözését a hegyről, én Isten nevében hozzájuk megyek, velük halok meg, vagy segítek nekik, hogy megmentsék magukat«. És — velük halt meg. Az evangélium legbuzgóbb hívei is elestek.

A katholikusok hálát adtak az Istennek, hogy Zwingli, aki »minden bajnak s nyomorúságnak oka és kutfeje« volt, vérében hever. Testét felnégyelték és megégették »életfolyásának megbosszúlására«.

[1]) Pedig csak kővel és fegyverrel harcoltak ősi szokás szerint. Zwinglit is egy kődobás teritette le.

Zwingli eleste után rövid ideig folyt még a csata s az őskantonok egy hónap mulva Zürichhel, majd nem sokára pedig Bernnel is megkötötték a *második kappeli békét*, amelynek az evangélikusokra nézve az volt a legsérelmesebb pontja, hogy a közös birtokok kormányzása egészen a hegyi kantonok kezébe ment át, ahol azután minden módon igyekeztek a katholikus vallást helyreállítani.

Az őskantonok győzelme felett a németországi katholikus párt öröme is nagy volt. Mikor Ferdinánd a győzelem hirét meghallotta, rá akarta venni a császárt, hogy az őskantonokat, mint a keresztyénség patrónusa támogassa, mert ezáltal a Habsburg dinasztiának is hasznot hajthat. V. Károly azonban, bár szerette volna öccse kivánságát teljesíteni, félt e lépést megtenni, mert ez által a schmalkaldeni szövetséggel folyamatban levő béketárgyalások meghiusultak volna s a protestáns rendekkel tartó Francia- és Angolország részvételével könnyen európai háborunak nézhetett volna elébe.

A sváb városok csatlakozásának eshetősége is örök időkre megdőlt; és hesseni Fülöp is, aki a svájci fegyverek erejében elsősorban számitott, alábbhagyott messzemenő terveivel s ettől kezdve végleg a schmalkaldeni szövetségbe vetette minden reménységét.

Most, hogy a szerencsétlen második kappeli csatával bekövetkezett a svájci reformáció katasztrófája, lehetetlen, hogy ne irányitsuk gondolatunkat még egyszer arra a férfiúra, aki a lefolyt eseményeknek nemcsak meginditója, de teljes mértékben megteremtője és vezetője volt.

A Zwingli által létrehozott események előállásában, amely egy évtizeden keresztül Svájcnak tulajdonképeni történetét képezi, minden bizonnyal hatalmasan működő külső és belső okok szerepelnek.

Mindenekelőtt a korszellemnek észt és sziveket mélyen átható *vallási* motivuma volt az a mag, amelyből a svájci események merész növekedéssel kihajtottak. A lelkeken századokon át uralkodó hitélet lassú, de mély és egyetemes romlása a svájci társadalom erkölcsi életének hanyatlásával párosulva magában hordta a reactio csiráját. És mint Németországban Luther, úgy Svájcban Zwingli volt

e reactio százezrek lelkét lángra lobbantó szikrája. Ő is, miként Luther, korán bele látott a pápai rendszer lankádó és magában sok szennyet hordó erezetébe, de ép oly hamar észrevette hazájának eltompult, minden közös fejlődést és önálló haladást gátló, beteges közszellemét is. És amíg e szomorú állapotokat szemlélve egyháza és hazája bűnös életétől irtózattal fordult el: lelkében új hit, új élet támadt, amelyet honfitársainak szívébe ültetni a legszebb feladatnak tekintett és hazája boldogulását egyedül ettől várta. Zwingli egész munkásságát ezen belső meggyőződése szerint irányitotta. Az ő tetteit uralomvágygyal nem lehet magyarázni. Szándékainak és tetteinek nemessége felett való mély meggyőződése magasra törő, belső erőt, cselekvésre mindenkor kész élő hitet adott lelkének, a mely előtt gátnak, korlátnak bármilyen régi és szent legyen is, le kellett dőlnie. Hatalmas láng lobogott a lelkében: erkölcsi és vallási ideal. Csak ez volt elég erős, hogy azzá tegye őt, ami volt: eltökélt, merész reformátorrá.

Nagyon sokan, akik vele a régi egyház megitélésében egyek voltak, olyan formán gondolkoztak, mint Erasmus: félúton állottak meg. Ő azonban meggyőződése sugalta lángbuzgalmától hajtva félúton megállani nem tudott, mert igazság csak egy lehet s ezt diadalra vinni kötelesség és dicső dolog.

A kettős nagy feladatnak: vallási és politikai reformjainak keresztülvitele azonban az első diadalok után komoly akadályokba ütközött. S ha Zürich és a többi svájci város reformálása idején még hihette, hogy az evangélium ereje és céljainak nemessége békés eszközökkel is megteremtheti hazájának vallási és politikai egységét: az őskantonok konok magatartása nem sokára meggyőzték, hogy ez teljességgel lehetetlen. És ez a tudat mennyire bánthatta őt, aki Svájcot nemcsak erőssé, de nagygyá is akarta tenni! Ettől kezdve lesz Zwingliben nagyobb a politikai, mint a vallási reformátor. Tanai most már messze elterjedtek és megerősödtek, Zürich és a svájci városok most már biztos támaszai: elérkezett hát az idő, hogy azt a módot, amely Zürichben törekvését diadalra vezette, egy hatalmas cél eléréséhez is felhasználja, vagyis hogy a tanai által egygyé

fűzött elemeket politikai egységgé is forraszsza össze. Ezért lép érintkezésbe Fülöppel, ezért dolgozik oly erélylyel a sváb városok Svájchoz csatolásán.

De hiába minden merész terv, minden nagy idea: amíg az őskantonok elzárják céljainak útját, addig szabadon, egy váratlan támadástól biztosítva, működni nem lehetett. Ez a Zwingli egyéniségében rejlő, a zwinglianismusnak vallási és politikai egységre törekvő charactere volt az a belső ok, amely a szövetségesek összeütközését maga után vonta. És vajjon Svájc egységessé, erőssé, activ politikai hatalommá tételének eme gondolata nem volt-e legnemesebb, amely valaha egy nagy hazafi lelkéből kipattant? Az a szándék, hogy a svájci szövetséget erkölcsében, anyagi és kulturális fejlődésében és mindenek felett politikailag hatalmassá, az európai államok közt komoly tényezővé tegye, bizonyára olyan törekvése volt Zwinglinek, amelynek nemességét és nagyságát senki sem fogja eltagadni. Ezt a célt azonban csak a svájci szövetség átalakitásával lehetett volna elérnie.

De viszont az a belső igazság, amelyet Zwingli nemes törekvése magában hordott, nagyon sok érdeket sértett, kivált hazájában. Az a szándék, hogy a svájci szövetség vezetése a reá hatalmánál, nagyobb kulturális és szellemi fejlődésüknél fogva hivatott evangélikus városok kezébe tétessék le, támadás volt a szövetségjog alapeszméje: a teljes paritás, az egyes kantonok souverainitása ellen. A frigytársaság kettős reformálásának nagy célja tehát, bármily időszerű törekvése volt is Zwinglinek, csakis az őskantonok jól keresett jogának eltulajdonítása által volt elérhető. Igy az a belső igazság, amelyet Zwingli lelkében hordozott, az őskantonok külső igazságán megdőlt. És épen ez volt Zwinglinek a tragikuma.

Hogy Zwingli a svájci történetnek milyen kimagasló alakja s hogy a zwinglianismus bukása nemcsak megakasztotta, de egészen más irányba terelte a frigytársaság fejlődését, arra Svájc későbbi története adja meg a feleletet. Ez pedig kézzelfoghatólag Zwingli mellett bizonyít. A második kappeli béke után ugyanis a győzelmes hegyi kantonok és az evangélikusok ereje körülbelül egyenlő lett. A

szövetségi kötelék ugyan megmaradt, de buzgó, együttes működésről többé szó sem lehetett. Svájc haladásának a pásztorkodó, magasabb műveltség nélküli, ipart, kereskedelmet alig-alig űző őskantonok századokon át kerékkötői voltak. Svájc igazi államéletet hosszú időn át nem élt, fejlődése megakadt, külpolitikát nem folytatott és továbbra is idegen hatalmak, különösen Franciaország, toborzóhelye maradt. Egyedül Zürich tisztelte meg annyira nagy fiának emlékét, hogy soha többé zsoldos szolgálatba nem ment.

